

Riikka Huovinen

KONTROLLIN KOHTEISTA VASTAAN TOIMIJOIHIN

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa
ja kuva uhrien toimijuudesta oikeuden päätöksissä

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta (SOC)
Kandidaatintutkielma
Tammikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Riikka Huovinen: Kontrollin kohteista vastaan toimijoihin: Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa ja kuva uhrien toimijuudesta oikeuden päätöksissä

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma

Tammikuu 2020

Ihmiskaupasta on Suomessa viime vuosina alettu puhua enemmän. Silti erityisesti seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa ja sen uhreja tunnistetaan yhä huonosti, myös kansainvälisesti vertailtuna. Ihmiskaupan tunnistamisen ongelmat pohjaavat pitkälti sen määrittelyyn. Esimerkiksi puhe ihmiskaupasta ”nykypäivän orjuutena” ylläpitää stereotyyppistä näkemystä ihmiskaupan uhreista ainoastaan passiivisina toiminnan kohteina. Stereotyyppinen uhrikäsitys ei kuitenkaan sovi yhteen ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön kanssa.

Yksinkertaistettu mielikuva uhreista ja heidän (olemattomasta) toimijuudestaan silti helposti johtaa siihen, että kuvaan sopimattomia uhreja ei usein tunnisteta viranomaisten, muiden auttavien tahojen eikä välttämättä edes mahdollisten uhrien itsensä toimesta. Tämän takia keskityinkin tutkimuksessani siihen, millaisia uhrien toimijuutta koskevia erilaisia diskursseja todella on olemassa. Yleinen keskustelu, uutisointi ja lainsäädäntö pohjaavat pitkälti yksittäisiin oikeustapauksiin, joten tutkimuskysymykseni on: millainen on oikeuden päätöksissä tuotettu kuva ihmiskaupan uhrien toimijuudesta seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa?

Tutkimukseni teoreettinen tausta muodostuu ensinnäkin ihmiskauppaa koskevasta oikeustieteellisestä tutkimuksesta ja kirjallisuudesta. Toimijuuden kohdalla pohjana toimii käsitys toimijuudesta sosiaalisesti rakentuvana, vallankäyttöön sidottuna ja alati muuttuvana kykynä tehdä ja toteuttaa päätöksiä. Lisäksi toimijuus voi olla pientä; ei pelkästään aktiivista, muutoksia aikaan saavaa toimintaa. Tätä näkökulmaa suhteutan uhritutkimuksessa keskeiseen ideaaliuhrikäsitykseen.

Tutkimusaineistoni koostuu hovioikeuksien ratkaisuista oikeudenkäynneissä, joissa tuomio on annettu seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskaupasta. Tuomioita on yhteensä 11 ja uhreja seitsemän. Tarkastelen aineistoa kriittisen diskurssianalyysin keinoin keskittyen siis uhrien toimijuutta rakentavien diskurssien löytämiseen. Tarkastelen saamiani tuloksia suhteessa aiempaan tutkimukseen ja teoriaan.

Aineistosta on löydettävissä sekä uhrien toimijuutta rajoittavia että sitä tukevia diskursseja. Toimijuutta rajoittavat diskurssit asemoivat uhrin ensinnäkin tekijänsä pakottavan kontrollin kohteeksi. Kontrollin muodot vaihtelevat henkisestä fyysiseen. Ideaaliuhrikäsityksestä poiketen tekijä osoittautuu kuitenkin ennestään tutuksi henkilöksi. Seksin ostajat ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukset uhrien toimijuutta rajoittavina tekijöinä jäävät silti tämän diskurssin varjoon. Toinen uhrien toimijuutta rajoittava diskurssi asemoi heidät nuoren ikänsä, elämäntilanteensa ja sosiaalisen asemansa perusteella erityisen haavoittuviksi ja heikoiksi toimijoiksi. Tässä diskurssissa sukupuolen merkitys toimijuudelle kuitenkin ohitetaan täysin, huolimatta siitä, että kyse on nimenomaan naisiin kohdistuvan väkivallan muodosta.

Toimijuutta tukevat diskurssit piirtävät kuvaa uhreista oma-aloitteisina toimijoina, jotka päätyvät hyväksikäytetyiksi päätettyään muuttaa omaa elämäntilannettaan, esimerkiksi taloudellisiin motiivein tai pelkästään seurustelusuhteen aloittamalla. Hyväksikäytön aikana yleisin toimijuuden muoto on selviytyminen; toimintaa ohjaa esimerkiksi halu minimoida riski väkivallan kohteeksi joutumisesta. Aineistosta nousee esille kuitenkin myös vastaan toimimisen diskurssi. Selvimmin tämä käy ilmi ns. pakotarinoiden kohdalla, mutta myös hyväksikäytön aikana saatetaan tekijältä salaa esimerkiksi säännöstellä asiakkaiden määrää.

Tutkimukseni toimii ennen kaikkea keskustelun avaajana. Tulosten perusteella voidaan kuitenkin kyseenalaistaa ihmiskaupan uhreihin liitettyä ideaaliuhrin käsitettä ja laajentaa uhrien toimijuutta koskevaa ymmärrystä.

Avainsanat: ihmiskauppa, seksuaalinen hyväksikäyttö, ideaaliuhri, toimijuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Keskeiset käsitteet ja aiempi tutkimus	3
2.1 Ihmiskauppa	3
2.1.1 Ihmiskauppa Suomen rikoslaissa	3
2.1.2 Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa	5
2.2 Toimijuus	6
2.3 Uhrin käsitteestä	8
2.4 Aiempi tutkimus	10
3 Tutkimuksen toteutus	11
3.1 Aineiston kuvaus	11
3.2 Tutkimusmenetelmä: kriittinen diskurssianalyysi	12
3.2.1 Diskursiivinen valta	13
3.2.2 Konteksti ja genre	14
3.2.3 Subjektipositio	15
3.3 Analyysin toteuttaminen	15
3.4 Eettinen pohdinta.....	16
4 Tulokset	18
4.1 Toimijuutta rajoittavat diskurssit	18
4.1.1 Pakottavan kontrollin kohteet	18
4.1.2 Riskeille alttiit uhrin	22
4.2 Toimijuutta tukevat diskurssit	25
4.2.1 Oma-aloitteiset toimijat	25
4.2.2 Selviytyjät	26
4.2.3 Vastaa toimijat	27
5 Pohdinta ja johtopäätökset	29
Lähteet	31
Liitteet	

1 Johdanto

Ihmiskaupasta on Suomessa viime vuosina alettu puhua enemmän. Samalla myös ihmiskaupan uhreja on alettu tunnistaa paremmin. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että uhreja varten perustettuun auttamisjärjestelmään ohjautuu enemmän ihmisiä. Lisäksi ihmiskaupatapauksiin liittyvät esitutkinnot, syytteet ja tuomiot ovat lisääntyneet. Silti ihmiskaupan vastaista toimintaa tarkastelevissa raporteissa tuodaan jatkuvasti esille, kuinka ihmiskaupparikoksia ja niiden uhreja koskeva tiedon puute ja ristiriitaisuus edelleen osaltaan estää ilmiön tehokkaampaa tunnistamista. (Kansallinen ihmiskaupparaportointi 2014, 11; 112–113.)

Ihmiskaupan tunnistamisen ongelmat pohjaavat pitkälti siis sen määrittelyyn. Siitä, mitä ihmiskauppa on, neuvotellaan jatkuvasti paitsi oikeudellisella myös poliittisella tasolla. Ihmiskaupan tunnistamisen parissa toimivien tahojen työtä vaikeuttavatkin ennen kaikkea siihen liittyvien määritelmien tulkinnanvaraisuudet. Joidenkin tulkintojen mukaan esimerkiksi vain törkeimmät ja väkivaltaisimmat pakottamistapaukset tulisi käsitellä ihmiskauppana. (Roth 2012, 247.) Toisaalta ihmiskaupan käsittäminen ennen kaikkea vapautteen kohdistuvana rikoksena (Suomen rikoslain näkökulma) on synnyttänyt keskustelua siitä, kuinka pitkälle menevästä vapauden loukkaamisesta tulisi olla kyse, jotta ihmiskaupan tunnusmerkistön voitaisiin katsoa täyttyvän (ks. esim. HE 103/2014 vp, 51).

Ihmiskaupaa kuvataan usein ”nykypäivän orjuudeksi”. Tällainen retoriikka kuitenkin tuottaa ja ylläpitää yksinkertaistettua mielikuvaa passiivisista uhreista, jotka kärjistetysti siepataan kodeistaan ja vangitaan bordelleihin. Se ei myöskään vastaa kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön näkemystä ihmiskaupasta. (Hoyle ym. 2011, 314.) Retoriikan avulla ihmiskaupaa voidaan kuitenkin käsitellä ensisijaisesti rikosoikeudellisena ongelmana. Tällöin vastatoimet keskitetään yksittäisiin rikollisiin ja esimerkiksi taustalla vaikuttavien sosioekonomisten tekijöiden vaikutus voidaan ohittaa. (Wilson & O’Brien 2016, 33.) Ihmiskaupaa koskevat kansainväliset sopimukset painottuvatkin nimenomaan rikollisuuden torjuntaan (Roth 2012, 249).

Myös medialla on oma roolinsa siinä, millainen kuva ihmiskaupasta ja sen uhreista piirtyy. Usein otsikoihin päätyvät kaikista shokeeraavimmat tarinat, joissa pakottamista ja väkivaltaa tuodaan vahvasti esille huomion saamiseksi. Perinteisen median lisäksi tällaista taktiikkaa ovat käyttäneet myös erilaiset ihmiskauppatietämystä lisäämään pyrkivät kampanjat. Hyvistä tarkoituksista huolimatta edellä esitetyn kaltaisten kertomusten painottaminen johtaa pahimmillaan esimerkiksi siihen, että ”vähemmän vakavampia” kokemuksia läpikäyneet uhrin eivät kykene samaistumaan niihin. Näin ollen he eivät välttämättä itse koe joutuneensa samalla tavalla ihmiskaupan uhreiksi eivätkä osaa hakeutua oikeanlaisen avun piiriin. (Brunovskis & Surtees 2007, 137.)

Minna Viuhko (2013) käyttää artikkelissaan termiä ”passiiviset ideaaliuhrin” kuvatessaan yleistä näkemystä siitä, millainen on ns. ihanteellinen, helpoimmin tunnistettavissa oleva ihmiskaupan uhri. Hän tuo esille, kuinka uhrina olemista ja toimijuutta ei useinkaan pidetä samanaikaisesti mahdollisina positioina. Hänen mukaansa on selvää, että hyväksikäyttöön liittyvän kontrollin kohteena oleminen rajoittaa aina uhrin toimijuutta; joissakin tilanteissa lähes kokonaan ja joissakin vähemmän. Toimijuus ei kuitenkaan koskaan katoa täysin eikä sen ääneen myöntäminen tarkoita sitä, että uhri olisi itse vastuussa hyväksikäytön kohteeksi joutumisestaan. (Viuhko 2013, 389.)

Rajatun uhrinarratiivin lisäksi yksittäisen ihmiskauppatapauksen tunnistamiseen vaikuttaa se, millaisesta hyväksikäytöstä on kyse. Kansallinen ihmiskaupparaportointi toi vuonna 2014 julkaistussa raportissaan esille, kuinka tällä saralla Suomen tilanne on ollut lähes päinvastainen muihin EU:n jäsenvaltioihin verrattuna. Siinä missä EU-tasolla seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa on tunnistettu paremmin kuin muita ihmiskaupan muotoja, ovat Suomessa tunnistetut tapaukset olleet pääosin työperäistä hyväksikäyttöä. (Eurostat/European Commission 2013, ks. Kansallinen ihmiskaupparaportointi 2014, 10–11.) Aivan viime vuosina tällä saralla on tapahtunut muutosta myös parempaan suuntaan (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2018, 9).

Voidaan kuitenkin todeta, että erityisesti seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhreja ei Suomessa ole tunnistettu riittävän hyvin viranomaisten, muiden auttavien tahojen eikä välttämättä edes mahdollisten uhrien itsensä toimesta. Liian kapea käsitys ihmiskaupan uhreista sekä heidän toimijuudestaan todennäköisesti heikentää entisestään keskenään hyvin erilaistenkin hyväksikäyttötilanteiden tunnistamista. Tarkastelenkin tässä tutkimuksessa sitä, millaisia uhrien toimijuutta koskevia erilaisia diskursseja todella on olemassa. Toisin sanoen, olen kiinnostunut siitä, miten toimijuutta rakennetaan tilanteessa, jossa toimija samanaikaisesti nähdään ihmiskaupparikoksen uhrina. Tämän vuoksi olen valinnut aineistokseni tuomioon johtaneet oikeuspäätökset seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa ihmiskauppatapauksissa.

Tutkimuskysymykseni on siis: Millainen on oikeuden päätöksissä tuotettu kuva ihmiskaupan uhrien toimijuudesta seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa? Haluan selvittää, löytyykö aineistosta useampia diskursseja. Lisäksi minua kiinnostaa, tukevatko löytämäni diskurssit yllä mainittua ideaaliuhrinäkäsitystä vai voitaisiinko niiden avulla laajentaa uhrin käsitteen määritelmää.

Lähden tutkimusraportissani liikkeelle määrittelemällä keskeiset käsitteet ja tuomalla esille aihetta koskevaa aiempaa tutkimusta. Sen jälkeen siirryn kuvaamaan oman tutkimukseni toteuttamista. Neljännessä luvussa keskityn analyysiini ja tulosteni esittelyyn. Lopuksi tuon esille omaa pohdintaani tutkimustuloksistani ja siitä, millaisia johtopäätöksiä tutkimuksen perusteella voidaan tehdä.

2 Keskeiset käsitteet ja aiempi tutkimus

Tässä luvussa käyn läpi tutkimuksessani keskeisiä käsitteitä: ihmiskauppaa, toimijuutta ja uhrina olemista. Tuon esille niihin liittyvää aiempaa keskustelua ja tietoa siltä osin, kuin se on tämän tutkimuksen kannalta tarpeellista. Lopuksi vielä pohdin oman tutkimukseni merkitystä.

2.1 Ihmiskauppa

Ihmiskauppaa määriteltäessä siteerataan usein YK:n Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjaa vuodelta 2000, jonka tavoitteena on ehkäistä, torjua ja rankaista kaikenlaista, mutta erityisesti naisia ja lapsia koskevaa ihmiskauppaa (SopS 71/2006). Lisäpöytäkirjassa annettu määritelmä ihmiskaupasta on laajalti hyväksytty ja käytetty ja se toimiikin pohjana monille muille ihmiskauppaa koskeville sopimuksille sekä lainsäädännölle. Lisäpöytäkirjan 3. artiklan mukaan ihmiskauppa

tarkoittaa hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, siirtämistä, kätkemistä tai vastaanottamista voimankäytöllä uhkaamisen tai voimankäytön tai muun pakottamisen, sieppauksen, petoksen, harhaanjohtamisen, vallan väärinkäytön tai haavoittuvan aseman hyödyntämisen avulla, taikka toista henkilöä vallassaan pitävän henkilön suostumuksen saamiseksi annetun tai vastaanotetun maksun tai edun avulla. Hyväksikäytöksi katsotaan vähintään toisen hyväksikäyttö prostituutiotarkoituksessa tai muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot, pakkotyö tai pakollinen palvelu, orjuus tai muu orjuuden kaltainen käytäntö, orjuuden kaltaiset olot tai elinten poistaminen (Sops 71/2006, artikla 3 kohta a)

Kuten useat muutkin ihmiskauppaa koskevat lainsäädännölliset tekstit ja sopimukset, myös Palermon sopimus lähestyy ihmiskauppaa ennen kaikkea torjuttavana rikoksena (Roth 2012, 249). Ihmiskaupan määritelmät ovatkin yleensä pitkälti rikosoikeudellisia. Kuten jo johdannossa totesin, tämä johtaa helposti tilanteeseen, jossa ihmiskauppaa ei nähdä yhteiskunnallisena ilmiönä vaan yksilötason rikoksena (Wilson & O'Brien 2016, 33). Maailmanlaajuista ihmiskauppailmiötä kuitenkin tuskin olisi olemassa esimerkiksi ilman valtioiden välisiä suuria tuloeroja tai muita muuttoliikettä aiheuttavia tekijöitä. (Kimpimäki 2009, 199.)

Uhrin näkökulmasta ihmiskaupassa on kyse ennen kaikkea ihmisoikeusrikoksesta, jossa loukataan hänen ihmisarvoaan ja koskemattomuuttaan. Yksinkertaisimmillaan ihmiskauppa on toisen ihmisen alistamista hyväksikäyttötilanteeseen, josta tämä ei omin voimin enää kykene irtautumaan. (Roth 2012, 245; Roth 2011, 975.)

2.1.1 Ihmiskauppa Suomen rikoslaissa

Suomen rikoslaissa ihmiskauppa säädettiin erikseen rangaistavaksi vuonna 2004. Lain esitöissä todetaan, kuinka säännöksen puuttuminen on johtanut siihen, että ihmiskauppaa tuomittaessa on jouduttu soveltamaan tapauskohtaisesti erilaisia rikosnimikkeitä, jotka kuitenkin kattavat vain osan ihmiskaupan tunnusmerkistöstä. Lisäksi säädöksen laatimisen taustalla vaikuttivat vahvasti

ulkopuoliset veloitteet eli erilaiset ihmiskaupan kriminalisointia koskevat kansainväliset sopimukset. (HE 34/2004 vp, 18–19.) Suomen ihmiskauppasäännös pohjaakin pitkälti edellä mainittuun Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevaan lisäpöytäkirjaan sekä Euroopan unionin ihmiskaupan torjuntaa koskevaan puitepäättökseen (HE 34/2004 vp, 92.) Vuonna 2014 ihmiskauppaa koskevaa säännöstä tarkennettiin erityisesti niiltä osin, joissa se oli päällekkäinen seksuaalirikokseksi luettavan paritusrikoksen tunnusmerkistön kanssa (ks. HE 103/2014 vp).

Voimassa olevan rikoslain mukaan ihmiskaupan tunnusmerkistö koostuu kolmesta yhteen kietoutuneesta elementistä; keinosta, toiminnasta ja tarkoituksesta. Toisin sanoen, säännöksessä mainittujen keinojen tulee johtaa siinä määritellyyn toimintaan, jonka tavoitteena on tietty tarkoitus. (Frände ym. 2018, 475.) Ainoastaan alle 18-vuotiaiden lasten kohdalla keinojen käytöllä ei ole merkitystä; toiminta ja tarkoitus riittävät (RL 25:3.2). Ihmiskaupan keinoja ovat ensinnäkin toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen, erehdyttäminen tai toisen erehdyksen hyväksi käyttäminen sekä painostaminen (RL 25:3.1:n kohdat 1 & 2). Lisäksi keinoihin lukeutuvat korvauksen maksaminen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai tällaisen korvauksen itse vastaan ottaminen (RL 24:3.1:n kohdat 3 & 4). Toimintaa eli tekotapoja taas ovat toisen määräysvaltaan ottaminen, tämän värväminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen (RL 25:3.1).

Tarkoituserinä puolestaan mainitaan ensinnäkin uhrin saattaminen rikoslain 20 luvun parituspykälässä kuvatun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Viitatussa pykälässä rangaistavaksi on määritelty toiminta, jossa pyritään hankkimaan taloudellista hyötyä itselle tai toiselle järjestämällä tila korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä, siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa tai alle täysi-ikäisen lapsen tekemää, ilmeisellä tavalla sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaa tekoa varten (RL 20:9.1:n 1 kohta). Ihmiskauppaan sisältyviä tarkoituseriä ovat myös uhrin saattaminen pakkotyöhön, muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin tai elimien/kudosten poistamiseen johtavaan tilanteeseen (RL 25:3.1). Tarkoituserien toteutumisella ei kuitenkaan ole merkitystä; pelkkä aikomus riittää (HE 34/2004 vp, 96).

Törkeämuotoisen ihmiskaupasta tekee ensinnäkin käytettyjen keinojen vakavuus; edellä mainittujen keinojen lisäksi tai niiden sijaan käytetään väkivaltaa, uhkauksia tai kavaluutta (RL 25:3a.1:n 1 kohta). Lisäksi uhrille aiheutetaan tahallisesti tai törkeästä huolimattomuudesta johtuen vaikea ruumin vamma, vakava sairaus, hengenvaarallinen tila tai jotakin edellisiin rinnastettavaa, ”erityisen tuntuva kärsimystä” (RL 25:3a.1:n 2 kohta). Teon kohdistuminen alle täysi-ikäiseen lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, on myös yksi törkeysperuste, samoin se, että rikos tehdään osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa (RL 25:3a.1:n kohdat 3 & 4). Kaikkien edellä mainittujen perusteiden lisäksi rikosta tulee pitää myös

kokonaisuutena arvosteltuna törkeänä (RL 25:3a.1). Erikseen törkeänä ihmiskauppana voidaan myös tuomita toisen alistaminen orjuuteen, toisen orjuudessa pitäminen, orjien kuljettaminen ja orjilla kaupan käyminen, silloin kun teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 25:3a.2).

2.1.2 Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa

Kuten edellä esitetystä ihmiskauppapöytäkirjasta käy ilmi, Suomen rikoslainsäädännössä ei ole olemassa erillistä rangaistussäännöstä ihmiskaupan eri muodoille. Esimerkiksi pakkoprostituutiota ja pakkotyötä koskevat siis samat tunnusmerkit. Uhrien näkökulmasta seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa kuitenkin poikkeaa muista ihmiskaupan muodoista kahdella tapaa.

Ensimmäinen poikkeus liittyy seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa ja sen määrittäminen ovat myös tiukasti yhteydessä (vapaaehtoisesta) prostituutiota koskevaan politiikkaan (Roth 2012, 247). Seksityötä koskeva sääntely on Suomessa paitsi vähäistä myös ristiriitaista; prostituutiota ei ole suoraan kriminalisoitu, mutta sen harjoittaminen on tehty mahdollisimman vaikeaksi (Kimpimäki 2009, 330). Tiedon puutteesta johtuen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyviä tapauksia saatetaan edelleen tutkia paritusrikoksina, vaikka myös ihmiskaupan tunnusmerkit täyttyisi. Tätä selittää osittain se, että näiden kahden rikosnimikkeen määritelmät ovat olleet joiltain osin päällekkäisiä. Parituksessa on kuitenkin Suomen rikoslain mukaan kyse seksuaalirikoksesta, jossa hyödytään toisen vapaaehtoisesta prostituutiosta. Ihmiskaupassa kyse on nimenomaan hyväksikäyttämisestä, esimerkiksi prostituutioon pakottamisesta. (Roth 2016, 34.)

Oikean rikosnimikkeen valinnalla on suuri merkitys uhrin kannalta; ihmiskaupan uhreilla on enemmän oikeuksia kuin esimerkiksi parituksen kohteilla ja heidän asemansa oikeudenkäynnissä on huomattavasti parempi; he ovat asianomistajia siinä missä parituksen kohteet ovat yleensä pelkkiä todistajia (Roth 2012, 263; Roth 2016; 34). Lisäksi ulkomaalaislain mukaan epäily seksin myymisestä on riittävä peruste maasta poistamiseen. Ensisijaisesti paritukseksi tulkitussa tapauksessa uhrin riski joutua käännytetyksi on siis suuri. Tässä asiassa esimerkiksi työperäisen ihmiskaupan uhrit eivät ole yhtä haavoittuvassa asemassa, sillä heillä on rikosnimikkeestä huolimatta aina asianomistajan asema rikosprosessissa. (Roth 2012, 263; 268.)

Ihmiskauppa on kokonaisuudessaan sukupuolittunut ilmiö; sen uhreista suuri osa on tyttöjä ja naisia (Roth 2012, 247). Erityisesti seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa pidetään kuitenkin yhtenä naisiin kohdistuvan väkivallan muotona (Declaration on the Elimination of Violence against Women (DEVAW), 1993). Esimerkiksi EU-alueella 95 % tunnistetuista seksuaalisen hyväksikäytön uhreista on tyttöjä ja naisia (EIGE, 2018). Suomessa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistamattomuutta onkin selitetty vaikeutena tunnistaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa yleensäkin; se ei kokonaisuudessaan ole poliittisesti priorisoitu ongelma (Roth 2012, 269).

2.2 Toimijuus

Toimijuus on laaja käsite, jota käytetään eri tieteenaloilla hyvin vaihtelevissa merkityksissä. Näin ollen sen yksiselitteinen ja tyhjentävä määrittäminen on mahdotonta. Yleensä toimijuuden käsitteen avulla kuitenkin jollakin tavoin tarkastellaan yksilön kapasiteettia ”tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä” (Gordon 2005, 115). Se, missä määrin tämä kapasiteetti ja sen muodostuminen on sidoksissa sosiaalisiin rakenteisiin ja missä määrin se taas voidaan nähdä puhtaasti yksilöllisenä ominaisuutena, on edelleen yksi yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja teoriaa vahvasti jakava kysymys (mt., 114).

Tässä tutkielmassa hahmotan toimijuuden ensinnäkin sosiologi Tuija Virkin (2004) tavoin suhteellisen eli sosiaalisesti rakentuvana. Suhteellisuus toimijuutta määrittävänä näkökulmana pitää sisällään relationaalisen, relatiivisen ja temporaalisen ulottuvuuden. Relationaalisuus viittaa siihen, että toimijuus muotoutuu niissä sosiaalisissa suhteissa, joissa yksilö elää ja toimii. (Virkki 2004, 18–19.) Näihin suhteisiin sisältyy kuitenkin aina vallankäyttöä, sillä ei ole olemassa vallasta vapaita suhteita. Näin ollen ei ole olemassa myöskään vallasta vapaata ja täysin omaehtoista toimijuutta. Toimijuus on siis aina valtaan sidottua eli relatiivista. Relatiivisen ulottuvuuden kohdalla Virkki perustaa ajatuksensa vahvasti Michel Foucault’n valtakäsityksiin. Foucault’n tavoin hänkään ei näe valtaa ainoastaan toimijuutta rajoittavana, ulkopuolisena voimana vaan myös sitä rakentavana, sisäistettynä toimintana. (Foucault 1983; 1998, ks. Virkki 2004, 19–20.) Lopulta toimijuus on kuitenkin aina myös temporaalista eli ajallisissa suhteissa kehittyvää. Lähtökohtaisesti toimijuus pohjaa menneisyyteen. Sen tarkastelu ja arvioiminen puolestaan tapahtuu nykyhetkessä, kuitenkin tulevaisuuteen suuntautuen. Toimijuus on siis jatkuvasti käynnissä oleva prosessi. (Virkki 2004, 22.)

Suhteellinen toimijuus ei vastaa yleistä näkemystä toimijuudesta vapaaseen tahtoon perustuvana toimintakykynä. Virkki siteeraa sosiologi Barry Barnesia tuodessaan esille perinteistä näkemystä toiminnanvapaudesta yksilön kykynä tehdä rationaalisia valintoja ilman, että muut ihmiset, rakenteet tai esimerkiksi omat tunteet ohjaavat niitä (Barnes 2000, ks. Virkki, 23). Tätä näkökulmaa voidaan kritisoida monesta eri näkökulmasta.¹ Omassa tutkimuksessani äärimmilleen viety individualistinen käsitys toimijuudesta ei kuitenkaan edes olisi mahdollinen, sillä sen mukaan ihmiskaupan uhreilta on nimenomaan viety mahdollisuus vapaaseen toimintaan. Heistä ei siis voisi puhua toimijoina. Suhteellinen toimijuus teoreettisena viitekehyksenä sen sijaan mahdollistaa kaiken toimijuuden sijoittamisen aina omaan sosiaaliseen kontekstiinsa, joka ei koskaan ole vaikutteista ja vallankäytöstä vapaa tilanne. Ihmiskaupan uhrien toimijuutta voidaan siis tarkastella toimijuutena muiden joukossa.

Toinen yhteiskuntatieteellistä toimintateoriaa jakava kysymys liittyy yksilön ja rakenteiden väliseen suhteeseen. Edellä olen tuonut esille, että näkökulmani mukaan toimijuus on aina

¹ Ks. esim. Heiskala 2000, 47.

sosiaalisesti määrättyä. Kysymys kuuluukin: millaiset mahdollisuudet toimijoilla on vastustaa rakenteiden valtaa? Korostetaanko toimijuuden tarkastelussa rakenteiden voimaa vai nähdäänkö ne pääasiassa toiminnan reunaehtoina? (Virkki 2004, 24.) Itse näen suhteellisen toimijuuden relatiivisen ulottuvuuden ja vallan liittyvän nimenomaan tähän keskusteluun. Kuten aiemmin totesin, valtaa ei Virkin mukaan tulisi nähdä ainoastaan toimijuutta rajoittavana vaan myös sitä tukevana voimana. Perinteisen vastakkainasettelun sijaan toimijuutta voidaankin tarkastella ennen kaikkea rakenteen ja toimijan välisen vuorovaikutuksen tuloksena, eräänlaisena yhteen kietoutumisena.² (Mt., 24.)

Oman tutkimukseni kannalta keskeinen huomio liittyy toimijuuden kontekstiin. Tuula Gordon tuo tutkimuksessaan esille, kuinka toimijuus ymmärretään sosiaalisen järjestyksen kautta, osana omaa kontekstiaan. Voidaan todeta, että sama toiminta näyttää erilaisissa konteksteissa. (Gordon 2005, 129.) Gordonin ajatuksiin pohjaten voidaan todeta, että eri kontekstit myös tuottavat erilaista toimijuutta. On siis todennäköistä, että ihmiskaupan uhrin toimijuus ei ole samanlaista kuin ns. tavallisen kansalaisen. On mahdollista, että ihmiskaupakontekstissa toimijuudeksi luettavaa toimintaa ei tavallisessa arjen kontekstissa edes tunnistettaisi toimijuudeksi. Tämän takia haluan vielä tuoda esille toimijuuden näkyvyyteen liittyvän näkökulman.

Lääkäri ja antropologi Marja-Liisa Honkasalo puhuu ”pienestä toimijuudesta” tarkastellessaan toimintaa, jota ei yhteiskuntatieteellisissä toimintateorioissa yleensä siksi luettaisi. Ensinnäkin näissä teorioissa tarkastelun ulkopuolelle jätetään toiminta, joka on yhtä aikaa sekä aktiivista että passiivista. (Honkasalo 2013, 42.) Muutoinkin yleisesti hyväksytty toiminnan ja sitä kautta myös toimijuuden kategoria on hyvin kapea. Toiminnan tulisi olla paitsi aktiivista, myös rajattua; sen tulisi alkaa intentiosta ja päättyä muutokseen. (Mt., 44.) Pieni toimijuus näkökulmana kyseenalaistaa tällaisen ajattelun, sillä sen mukaan toimijuudessa kyse voi olla yhtä aikaa toiminnasta ja toiminnan kohteena olemisesta (mt., 50). Pienen toimijuuden muodot voivatkin ensisilmäykseltä vaikuttaa hyvinkin passiivisilta. Lisäksi niiden kautta ei useinkaan saada aikaan muutoksia. (Mt., 42.)

Honkasalo määrittelee pienen toimijuuden muodoiksi mm. odottamisen ja sietämisen. Hänen mukaansa esimerkiksi odottamisen voi nähdä olevan eräänlainen yläkäsite ”kokonaistoiminnalle”, joka rakentuu pienemmistä toimista. Nämä toimet toisin sanoen vaikuttavat siihen, millaiseksi odottaminen kokonaisuutena muodostuu. Tulkitsen Honkasalon ajatuksen odottamiselle annetusta ”sävyistä” liittyvän sen mukanaan tuomiin toiminnan mahdollisuuksiin ja rajoituksiin. Honkasalo toteaaakin, että odottamiseen liittyy paitsi passiivisuutta, joskus myös potentiaalia uudenlaiseen toimintaan. (Mt., 50.)

² Virkki nostaa esimerkiksi Anthony Giddensin (1984) rakenteistumisteorian.

Myös sietämisessä on kyse toimijuudesta, joka tapahtuu tiukkojen raamien sisäpuolella, rajatussa kontekstissa. Valinnan mahdollisuuksia ei juuri ole, mutta silti valintoja tehdään. Sietämisessä on Honkasalon mukaan ennen kaikkea kuitenkin kyse ”eettisestä metavalinnasta”. Toimijoiden omat arvot ja sisäistetyt sosiaaliset normit estävät pakottavasta tilanteesta lähtemisen, silloinkin kun se objektiivisesti tarkasteltuna olisi mahdollista. He itse tietoisesti rajaavat omat valinnan mahdollisuutensa. (Mt., 54–55.)

On selvää, että pieni toimijuus saa erilaisia merkityksiä esimerkiksi sairastumisen³ ja rikoksen uhriksi joutumisen konteksteissa. Pieni toimijuus kuitenkin mielestäni tarkoittaa suhteellisen toimijuuden näkemystä kontekstin merkityksestä. Lisäksi se ohjaa tarkastelemaan myös sellaista toimintaa, joka ensinäkemältä saattaa vaikuttaa hyvinkin passiiviselta. Ihmiskaupan uhrien toimijuuden hahmottamisen kannalta tällainen lähestymistapa onkin mielestäni lähes välttämätön.

2.3 Uhrin käsitteestä

Viitataan tässä tutkimuksessa uhrin käsitteellä nimenomaan (ihmiskauppa)rikoksen uhreihin. Oman tutkimukseni kontekstissa käsittelemäni uhrin ovat uhreja rikoslain näkökulmasta. Uhrin määritelmä perustuu siis puhtaasti aiemmin esittämäni Suomen rikoslain ihmiskauppapöytäkirjään; lueteltuihin loukkauksiin ja hyväksikäytetyksi tulemisen tapaan. Määritelmä on riittävä, sillä tutkimuksessani tarkastelen nimenomaan rikosuhreille oikeuden näkökulmasta suotuja toimijuuksmahdollisuuksia.

Kuten jo johdannossa toin esille, nähdään uhri liian usein passiivisena yksilönä, joka ei kykene tekemään päätöksiä oman elämänsä suhteen (Viuhko 2013, 389). Joissakin lähisuhdeväkivaltaa koskevissa tutkimuksissa uhrin käsitettä ei ole haluttu käyttää lainkaan, sillä sen nähdään passivoivan kohteensa. Näiden tutkimusten mukaan uhriksi määrittäminen ristiriitaisesti heikentää sellaisen ihmisen toimijuutta, joka itse asiassa on selvinnyt hyvin vaikeistakin tilanteista. (Brunovskis & Surtees 2007, 26.) Pidän uhrin käsitteen käyttöä omassa tutkimuksessani kuitenkin perusteltuna. Ensinnäkin tutkimukseni konteksti on rikosoikeudellinen; määritelmällisesti kyse on uhriin kohdistetun rikoksen tunnusmerkistön täyttymisestä, ei tämän henkilökohtaisista ominaisuuksista tai toiminnasta. Lisäksi uhrin käsite on näkemykseni mukaan sosiaalisesti vakiintuneempi kuin esimerkiksi joissain tutkimuksissa käytetty selviytyjät-termi (ks. esim. Brunovskis & Surtees 2007, 26). Lopulta pyrkimyksenäni on nimenomaan laajentaa uhrien toimijuuskäsitystä, niin että uhrius ei määritelmänä enää automaattisesti passivoisi kohdettaan.

Uhrien toimijuuden kannalta tärkeä keskustelu liittyy uhritutkimuksessa kehitettyyn ideaaliuhrin käsitteeseen. Kyse on norjalaisen sosiologi ja kriminologi Nils Christien (1986) kehittämästä

³ Honkasalon omassa tutkimuksessa (2013) pieni toimijuus liittyy oman tai läheisen sairauden kanssa elämiseen.

teoriasta. Idealiuhreja eivät hänen mukaansa ole ne henkilöt, jotka kokevat itsensä eniten uhriksi eivätkä he, joilla on muita suurempi riski joutua tietyn rikostyyppin uhriksi. Tällaiset henkilöt voivat toki kuulua idealiuhrin kategoriaan, mutta eivät edellä mainittujen seikkojen takia. (Christie 1986, 12.) Christie määrittelee idealiuhrin seuraavasti:

By 'ideal victim' I have instead in mind a person or a category of individuals who – when hit by crime – most readily are given the complete and legitimate status of being a victim. (Christie 1986, 12)

Kyse on siis henkilöistä, joiden uhrikokemusta ei rikoksen tapahtuessa yleensä kyseenalaisteta. Heille toisin sanoen mielellään annetaan täydellinen ja oikeutettu uhrin status. Idealiuhri on ennen kaikkea abstrakti käsite, jonka avulla voidaan tarkastella yleistä näkemystä siitä, ketä pidetään ns. todellisena uhrina. (Mt. 12.) Näin ollen se on myös aina sosiaalisesti rakentuva kategoria, jonka kriteerit voivat vaihdella esimerkiksi eri kulttuureissa.

Idealiuhria ja hänen parikseen muodostuvaa ideaalitekijää (engl. offender) voidaan Christien mukaan kuvata viiden ominaispiirteen kautta. Ensimmäiset kolme piirrettä koskevat uhrin. Ensimmäisenä, hänen tulisi olla heikko; esimerkiksi sairast, vanhat tai kovin nuoret henkilöt ovat erityisen sopivia idealiuhreja. Toiseksi, uhrilla tulisi omassa toiminnassaan olla kunnialliset aiheet. Kolmanneksi, hänen tulisi rikoksen tapahtuessa olla tilanteessa, jossa olemisesta häntä itseään ei mitenkään voida syyttää. Neljäs ja viides piirre kuvaavat rikoksen tekijää. Ideaalitekijän tulisi olla ”iso ja paha”. Lisäksi hänen tulisi olla tuntematon eikä hänellä tulisi olla minkäänlaista henkilökohtaista suhdetta uhrin. (Mt., 12.)

Keskeistä on se, että idealiuhrin ja -tekijän määritelmät ovat toisistaan riippuvaisia; mitä ideaalimpi uhri on, sitä ideaalimmaksi myös tekijä muodostuu ja toisin päin (mt., 18). Lisäksi vastakohtana rakentuu ei-idealiuhri, jota voidaan heikosta idealiuhrista poiketen tiivistetysti kuvata vahvaksi toimijaksi (mt., 13.)

Christie havainnollistaa teoriaansa kolmen erilaisen raiskaustapauksen kautta. Idealiuhrin aseman saa nuori ja viaton tyttö, joka on palaamassa kotiin käytyään vieraillessaan sairaan sukulaisensa luona. Tekoon tulee liittyä väkivaltaa tai vahvaa uhkailua, jotta on selvää, että uhrilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin luovuttaa. Idealiuhrin kategorian ulkopuolelle taas jää ”kokeneempi” nainen, joka joutuu saman teon kohteeksi palatessaan ravintolasta. (Mt., 13.) Tulkiten Christien viittaavaan ajatukseen siitä, että kunniallisten naisten ei tulisi liikkua yksin ulkona muutoin kuin pakon edestä. Kaikista selvimmän idealiuhrista poikkeavat kuitenkin seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuvat prostituoidut (mt., 13.)

Idealiuhrikäsityksen ongelma on se, että se ei vastaa todellisuutta (Christie 1986, 20) eikä näin ollen esimerkiksi rikoslain näkemystä siitä, kuka on ns. oikea uhri. Lisäksi Christie tuo teoriansa ohella esille kiinnostavan, uhrien toimijuuteen liittyvän ristiriidan. Rikosuhrin tulee olla riittävän

vahva puolustamaan omia oikeuksiaan oikeusjärjestelmässä. Tällöin hänet saatetaan kuitenkin helposti nähdä myös tarpeeksi vahvana puolustamaan itseään rikolliselta ja hänen uhrikokemuksensa voidaan kyseenalaistaa. (Mt., 15.)

Christie kehitti teoriansa 1980-luvulla. Se on vuosikymmenten aikana ollut erityisesti uhritutkimuksen ja kriminologian parissa vahvasti kiistelty ja keskusteltu aihe (Duggan 2018, 1–2). Ihmiskaupakontekstissa ideaaliuhrikäsitystä ei kuitenkaan voida ohittaa. Hoyle ja kumppanit ovat todenneet, että Palermon sopimuksen määritelmän sijaan ihmiskaupan vastaista toimintaa ohjaa usein edelleen tiettyyn ideaaliuhrikuvaan pohjaava kapea käsitys oikeista uhreista (2011, 317). Esimerkiksi Yhdysvaltain ulkoministeriön ihmiskaupparaporteissa ihmiskauppa tiivistyykin edelleen Christien kuvaamien ideaaliuhrien ja -tekijöiden väliseksi rikokseksi (O'Brien & Wilson 2016, 29).

2.4 Aiempi tutkimus

Suomessa ihmiskauppaa ja sen uhreja käsittelevä kirjallisuus ja tutkimukset ovat yhä pitkälti oikeustieteellisiä. Mm. Kimpimäki (2009) ja Roth (2010; 2011; 2012; 2016) ovat tarkastelleet seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan oikeudellista sääntelyä. He ovat käsitelleet mm. lainsäädännöstä johtuvaa rajanvedon vaikeutta parituksen ja ihmiskaupan välillä, sekä tuoneet esille uhrien tunnistamisen haasteita ja heidän haavoittuvaista asemaansa rikosprosessissa. Roth on esimerkiksi todennut, että Suomessakin ihmiskaupan uhrien kohdalla oletetaan ”viattomuutta ja syyttömyyttä, passiivisuutta ja avuttomuutta” (2011, 996).

Keväällä 2019 julkisuuteen nousi lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa Suomessa tarkasteleva selvitys (Kervinen & Ollus, 2019), joka synnytti myös laajempaa yhteiskunnallista keskustelua. Selvityksen takana ollut Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI on muutoinkin ollut aktiivinen ihmiskauppaan liittyvää tietoa ja materiaalia tuottava taho. Säännöllisesti tietoa ja tilastoja julkaisee myös esimerkiksi Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

Kansainvälisesti ihmiskauppaa, ideaaliuhreja ja toimijuutta on tutkittu mm. edellä useampaankin kertaan viitattujen Hoylen ja kumppaneiden (2011) sekä O'Brienin ja Wilsonin (2016) toimesta. Molemmat tutkijaryhmät ovat tuoneet esille, että yleistä ymmärrystä ihmiskaupasta ja sen uhreista tulee edelleen laajentaa (Hoyle ym. 2011, 326; O'Brien & Wilson 2016, 43).

Minna Viuhkon (2013) ihmiskaupan uhrien toimijuutta tarkasteleva haastattelututkimus on todennäköisesti lähimpänä omaa tutkimustani. Tutkimukseni kaltaista, yhteiskuntatieteellisesti painottunutta oikeustieteellistä diskurssianalyysia on kuitenkin muutenkin tehty melko vähän. Senkin vuoksi koen, että tutkimukseni on tervetullut keskustelunavaus ja tarjoaa uutta näkökulmaa aiheeseen.

3 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa esittelen aineistoni ja tutkimusmenetelmäni, eli kriittisen diskurssianalyysin. Kuvaan myös analyysiprosessiani sekä tuon esille eettistä pohdintaani.

3.1 Aineiston kuvaus

Olen valinnut aineistokseni suomalaisten hovioikeuksien päätökset seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa ihmiskauppatapauksissa. Ihmiskauppaa koskeva ymmärrys pohjaa pitkälti uutisointiin ja julkiseen keskusteluun. Näiden taustalla vaikuttavat aina jollakin tasolla yksittäiset oikeustapaukset. Usein esimerkiksi media nostaa esille kuitenkin vain kaikista shokeeraavimmat tapaukset. Haluankin tutkimuksessani mennä pintaa syvemmälle ja tarkastella nimenomaan puhtaasti oikeudellista näkökulmaa siihen, millainen toimijuus on mahdollista ihmiskaupan uhreille.

Pyysin aineistoani varten alun perin kaikilta hovioikeuksilta ratkaisiasiakirjoja tapauksissa, joissa syytteitä on haettu seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskaupasta riippumatta siitä, onko tuomiota annettu (liite 1). Tutkimukseni kannalta on lisäksi järkevää tarkastella päätöksiä ainoastaan siltä osin kuin ne ovat julkista tietoa⁴, sillä samat asiakirjat ovat esimerkiksi tapauksista uutisoivien toimittajien käytettävissä. Näillä kriteereillä saamistani asiakirjoista olen rajannut oman tutkimusaineistoni.

Osa saamaani aineistoa ei lainkaan käsittele ihmiskauppaa ja osassa tapauksista on kyse ihmiskaupasta, johon ei sisälly seksuaalista hyväksikäyttöä. Näiden tapausten lisäksi pois ovat rajautuneet myös lopputulosta ja sovellettuja lainkohtia lukuun ottamatta kokonaan salaiseksi määrätyt ratkaisut. Lisäksi olen rajannut aineistostani tapaukset, joissa käräjäoikeuden tuomiosta on valitettu hovioikeuteen, mutta valitus on jostain syystä vedetty pois. Näin ollen hovioikeuden käsittely on myös peruuntunut ja käräjäoikeuden tuomio on jäänyt voimaan.

Ainoastaan kahdessa jäljelle jääneen aineiston tapauksessa syyte ihmiskaupasta on hylätty. Tarkentuneen tutkimuskysymykseni vuoksi näiden tapausten mukana pitäminen ei ole tarkoituksenmukaista, sillä en ole ensisijaisesti kiinnostunut siitä, millaista toimijuutta uhreille ei suoda. Myös aineiston yhtenäisyyden kannalta on järkevämpää keskittyä ainoastaan tuomioihin.

Tutkimusaineistoni koostuu siis hovioikeuksien ratkaisuista oikeudenkäynneissä, joissa tuomio on annettu seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskaupasta (rikosnimike: ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa). Osassa tapauksista on useampi vastaaja ja joissakin päätöksissä on käsitelty yhdellä kertaa tapauksia, joita on aiemmin käräjäoikeudessa tarkasteltu erikseen. Yhteensä lopullisia (hovioikeudessa määrättyjä/ennallaan pidettyjä) ihmiskauppatuomioita on 11, joista kahdeksan

⁴ Ks. <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/hovioikeudet/fi/index/julkisuus/ratkaisunjulkisuus.html> , viitattu 22.9.2019.

täyttää törkeän ihmiskaupan kriteerit. Ihmiskaupan uhreja aineistossa on seitsemän. Yleisin hyväksikäyttötapa on prostituutioon pakottaminen; ainoastaan yhden uhrin kohdalla kyse on muunlaisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Tuomiot on annettu aikavälillä 2008–2018. Vuonna 2015 voimaan astunut lakimuutos, joka selkeytti rajanvetoa parituksen ja ihmiskaupan välillä ei aineistoni perusteella muuta suhtautumista uhrien toimijuuteen. Toisaalta en ole missään vaiheessa käsitellyt tapauksia kronologisesti; nimenomaan ajalliseen muutokseen keskittyvä tutkija voisi mahdollisesti löytääkin eroja.

Useimpiin hovioikeuksien päätöksiin sisältyy myös asiasta annettu ratkaisu kärjäoikeudessa. Ne ovat osa aineistoani siinä määrin, kun niihin hovioikeuden päätöksessä viitataan; esimerkiksi silloin, kun niillä perustellaan hovioikeuden ratkaisua. Suurimmassa osassa aineistoani hovioikeus on hyväksynyt kärjäoikeuden perustelut ja tuomion pienin muutoksin. Tällöin tarkempi kuvaus tapauksesta löytyy nimenomaan kärjäoikeuden tuomiolauselma. Tämän takia esimerkiksi lainaukseni ovat pääasiassa kärjäoikeuden teksteistä. Kaikki tapaukset eivät myöskään painotu analyysissä yhtä paljon; esimerkiksi yhtä tapausta koskeva päätös on muita huomattavasti lyhyempi eikä se sisällä kärjäoikeudenkkaan tuomiota.

Analyysissäni keskityn nimenomaan määrätyn tuomion perusteluihin. Perusteluihin sisältyy annetun näytön (esimerkiksi henkilötodistelun) referointi ja arviointi sekä sovellettavat lainkohdat.

3.2 Tutkimusmenetelmä: kriittinen diskurssianalyysi

Tutkimuskysymykseni on: *Millainen on oikeuden päätöksissä tuotettu kuva ihmiskaupan uhrien toimijuudesta seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa?*

Tarkastelen siis sitä, millä tavalla ihmiskaupan uhrien toimijuudesta puhutaan ja minkälainen kuva siitä tämän puheen kautta rakentuu. Tutkimusmenetelmänäni on kriittinen diskurssianalyysi, joka on osa laajempaa diskurssintutkimuksen kenttää. Diskurssianalyysia ei yleisesti pidetä selvärajaisena tutkimusmenetelmänä, vaan pikemminkin tutkimuksellisenä viitekehyksenä, jonka sisällä jokainen tutkija voi itse määritellä tarkemmat menetelmänsä. Diskurssianalyttinen tutkimus kuitenkin pohjaa aina jollain tasolla sosiaalisen konstruktionismin näkemykseen kielenkäytöstä sosiaalisen todellisuuden rakentajana. Sen mukaan kielen avulla ei siis ainoastaan kuvata ympäröivää maailmaa, vaan samalla myös tuotetaan todellisuutta antamalla erilaisia merkityksiä asioille, joihin kielenkäytöllä viitataan. (Jokinen ym. 2016, 21). Yksinkertaistettuna diskurssianalyttiseen lähestymistapaan sisältyy mm. sen pohtiminen, mitä, miten ja missä puhutaan ja millaisia seurauksia tällä puheella on (Suoninen 2014).

Mitä sitten tarkoitan etsiessäni aineistostani erilaisia toimijuusdiskursseja? Diskurssin käsite ei ole yksiselitteinen tai merkitykseltään vakiintunut. Tässä tutkimuksessa ymmärrän sen melko

vakiintuneena, jossain määrin yleistyneenä ja sen vuoksi myös tunnistettavana tapana merkityksellistä ja kuvata ympäröivää maailmaa tietystä näkökulmasta, tietyllä tapaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 21.)

Diskurssin käsite voi sellaisenaankin sopia ilmiöiden kriittiseen tarkasteluun. Olen silti halunnut jo tässä vaiheessa tarkentaa lähestymistavakseni kriittisen diskurssianalyysin. Haluan nimenomaan tarkastella toimijuusdiskursseja suhteessa edellä esittämäni teoriaan; sekä ideaaliuhrikäsitykseen että laajemminkin käsitykseen uhrien toimijuusmahdollisuuksista. Vallan ja valtasuhteiden analyysin lisäksi kriittisen diskurssianalyysin kiinnostuksen kohteena ovat myös ”hegemoniset diskurssit” ja ”vaiennetut äänet”. (Jokinen ym. 1999, 86.) Pysin myös itse tunnistamaan diskurssien keskinäistä hierarkiaa; erottelamaan hallitsevimmat diskurssit ja tuomaan esille niiden varjoon mahdollisesti jäävät diskurssit.

Kriittinen diskurssianalyysi sopii myös hyvin oikeudellisten tekstien analyysiin, sillä se olettaa tutkijalla olevan tiettyjä ennakkokäsityksiä keskeisistä diskursseista. Analyyttisemmän diskurssitutkimuksen edellytyksenä olisi näiden ennako-oletusten poissulkeminen. Oikeusasiakirjojen juridinen sisältö ja pelkät esitystekniset seikat kuitenkin hankaloittavat täysin avoimin mielin aineistoon suhtautumista, eikä ns. neutraalimpi luenta välttämättä tuo esille yhtäkään diskurssia. On tärkeä muistaa, että kriittisempi lähestymistapa ei kuitenkaan poissulje tutkijan vastuuta pitää mielensä avoinna myös yllättävillekin puhetoivoille. (Jokinen 1999, 86; Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 34.)

Käyn seuraavaksi vielä lyhyesti läpi analyysini lähtökohtia: hovioikeuspäätösten diskursiivista valtaa, niiden genreä ja kontekstia sekä analyysissäni etsimiäni subjektipositioita.

3.2.1 Diskursiivinen valta

Edellä olen jo todennut, että diskurssit rakentavat käsitystämme maailmasta ja sen ilmiöistä. Diskursiivinen valta viittaakin nimenomaan kielen kykyyn vaikuttaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 41.) Diskurssit voivat toimia esimerkiksi sosiaalisen kontrollin välineenä. Hallitsevien diskurssien luomat ja ylläpitämät identiteetit saattavat muuttua itsestään selvinä pidetyiksi totuuksiksi tai stereotyyppioiksi. Tällöin ne helposti alkavat määritellä myös yksilöiden omaa toimintaa. (Pynnönen 2013, 19.)

Tutkimukseni lähtökohta on se, että hovioikeuden päätöksillä on diskursiivista valtaa. Tämä valta perustuu ensinnäkin päätösten ja lain soveltamisen suhteeseen. Suomessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa on jo pitkään hyödynnetty yksittäisiä oikeustapauksia lähteenä. Ensisijaisesti huomiota on kohdistettu korkeimman oikeuden ratkaisuihin, sillä niiden nähdään ohjaavan lainkäyttöä. Nykyään myös hovioikeuksien ratkaisujen käyttäminen lähdeaineistona on yleistynyt, eikä niitä enää

nähdä puhtaasti tapauskohtaisina päätöksinä. Näin ollen niistäkin voidaan tarvittaessa vetää laajempia johtopäätöksiä ja tulkintasuosituksia. (Ruuskanen 2006, 43.)

Hovioikeuden päätökset kuitenkin vaikuttavat myös oikeustieteen ulkopuolella. Oikeudellisilla diskursseilla on normatiivisen luonteensa ja valta-asemansa ansiosta monia muita diskursseja suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa sosiaalisen todellisuuden muovautumiseen (Niemi-Kiesiläinen 2002, 340). Diskurssianalyttisesti onkin kiinnostava tarkastella normatiivisten merkitysten sijaan (tai niiden lisäksi) sitä, miten päätöksissä rakennetaan ensinnäkin yhteiskunnallisella tasolla sosiaalista todellisuutta jäsentäviä peruskategorioita, esimerkiksi sukupuolta (Niemi-Kiesiläinen 2004, 73; Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 31). Hiukan rajatummalla sosiaalisella tasolla oikeusteksteissä myös määritellään tietyt asiantilat ja kertomukset totuudeksi, usein nimenomaan toisten, vaihtoehtoisten totuuksien kustannuksella (Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 35). Lisäksi oikeuspäätöksillä on yleensä myös hyvin konkreettinen vaikutus: ”Tuomio, jolla joku tuomitaan vankilaan, ei ole vain diskurssia, vaan sillä on todellisuuteen ulottuvat kauaskantoiset seuraukset.” (Niemi-Kiesiläinen 2002, 340.)

3.2.2 Konteksti ja genre

Tutkimuksessani genrenä on oikeuslaitoksen tapa käyttää kieltä. Genren ymmärrän ”kielellisen ja sosiaalisen toiminnan yhteenliittymänä” (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 61) eli melko vakiintuneena tapana käyttää kieltä tietyssä sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Lähtökohtaisesti tuomioistuinten käyttämää kieltä pidetään usein objektiivisempänä kuin esimerkiksi muuta ”viralliskielen lajia”, osittain siksi, että oikeuslaitoksen toimintaan on muutoinkin liitetty pyrkimys objektiivisuuteen ja neutraaliuteen. Oikeuslaitos kulttuuriympäristönä ohjaakin ratkaisuja tekevien hovineuvosten kielellisiä valintoja. (Ruuskanen 2006, 51.) Lisäksi tuomiolauselmien laatimisessa tulee noudattaa omia, etukäteen määriteltyjä normeja. Osa näistä normeista liittyy tekstin laatimisen kontekstiin; esimerkiksi siihen, että vain tietyt lainoppineet henkilöt ovat päteviä tuottamaan ratkaisun. Sisältöä, rakennetta ja kieltä (esimerkiksi sanavalintoja) koskevat myös omat norminsa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63.)

Diskurssianalyttisen tutkimuksen tulee kuitenkin lähteä liikkeelle siitä oletuksesta, että tuomioistuinten kieli ei nouse objektiivisuudessaan muusta kielenkäytöstä erilleen. On tärkeä hahmottaa, että tuomioistuimet usein esimerkiksi pohjaavat ratkaisunsa asianomaisten kertomaan ja joiltain osin näin myös heidän (tai heidän oikeusavustajansa) käyttämäänsä kieleen (Ruuskanen 2006, 51–52). Tuomion perusteluina on usein myös erilaista kirjallista näyttöä; aineistostani löytyy esimerkiksi lääkärinlausuntoja ja viestiketjuja. Niiden kielenkäyttö poikkeaa välillä vahvastikin muusta tuomiolauselman sisältämästä kielestä. Toisaalta myös sillä, mitä asioita ja todisteita

oikeudenkäynnissä käsitellään, on merkitystä; loppujen lopuksi ratkaisuihin on kyse aina saadun informaation mukaan tehdyistä tulkinnoista (mt., 53).

Genren lisäksi tulee kiinnittää huomiota kontekstiin. Diskurssianalyysissa kontekstilla viitataan hyvin eri tasoihin kielenkäytön ympäristöihin ja tilanteisiin. Tutkimuksessani keskeistä on yhteiskunnallinen konteksti. Se pitää sisällään kielenkäyttöä ohjaavat ja ympäröivät kulttuuriset, sosiaaliset, institutionaaliset, poliittiset ja historialliset rakenteet. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 24; Pynnönen 2013, 13.) Selkeimmin se näkyy tuomiolauselmissa rikoslakiin ja kansainvälisiin sopimuksiin viittaamisena. Näin makrotason kielenkäyttö siis kietoutuu yhteen mikrotason eli yksittäistä oikeustapausta ympäröivän kielenkäytön kanssa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 24).

3.2.3 Subjektipositio

Diskurssien tutkimuksessa lähdetään liikkeelle siitä, että identiteetit, eli käsitykset itsestämme, toisista ja välisistämme suhteista, rakentuvat kielenkäytössä. Kyse on näin alati muutoksessa olevista, tilannesidonnaisista määritelmistä, sillä erilaiset diskurssit rakentavat erilaisia identiteettejä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 49–50.) Identiteettien sijaan voidaan puhua myös diskurssien tuottamista subjektipositioista (Jokinen ym. 1999, 68). Juuri uhreille rakentuvia subjektipositioita lähdän analyysissani tarkastelemaan.

Subjektipositiot (tai pikemminkin niitä rakentavat diskurssit) määrittävät sen, millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia sekä mahdollisuuksia ja rajoituksia kustakin positioista lähtöisin olevalla toiminnalla on (Burr 2015, 130). Kyse on siis kielenkäytön kautta rakentuvista olettamuksista eri tilanteisiin ja positioihin sopivasta toiminnasta. Lisäksi toiminnan mahdollisuuksiin ja rajoituksiin vaikuttaa kulloisenkin subjektiposition suhde sille vastaparina syntyviin toisiin positioihin (Törrönen 2000, 245). Toimijuus rakentuukin aina vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden ja heidän toimintansa kanssa. Näin ollen yhtenäisen toimijaidentiteetin sijaan toimijoilla voikin olla useampia, keskenään ristiriitaisia subjektipositioita, joiden välillä he liikkuvat tilanteiden mukaan (Törrönen 2000, 243; Jokinen ym. 2016, 35). Lähtökohtanani onkin ajatus siitä, että myös aineistoni uhreille rakentuu päätöksissä useampi kuin yksi toimijapositio.

3.3 Analyysin toteuttaminen

Etsin aineistostani erilaisia uhrien toimijuutta koskevia diskursseja ja niiden tuottamia subjektipositioita. Aloitin analyysini keskittymällä siihen, missä määrin uhreista puhutaan subjekteina ja vastaavasti objekteina. Olen sen jälkeen erotellut teksteistä ne kohdat, joissa uhri on toimija ja mielestäni tekee jotain (toiminnan suuruudesta riippumatta) ja joissa hänestä puolestaan puhutaan pääasiassa toiminnan kohteena.

Keskityin ensin toiminnan kohteena olemiseen. Aineistossa toistuu toteamus siitä, että uhreilla ei ole mahdollisuutta toimia toisin. Halusinkin tarkastella, mistä tämä mahdottomuus muodostuu. Kävin nyt aineistoa läpi kirjaten ylös uhrien toimijuuteen negatiivisesti vaikuttavia tekijöitä. Melko nopeasti aloin hahmottaa, että uhrien toimintaa rajoittamaan asettui rikoksen tekijöiden toiminta sekä toisaalta uhrien oman elämäntilanteen erityispiirteet.

Seuraavaksi siirryin tarkastelemaan uhrien toimijuutta. Aiemmin erottelemieni kohtien yhteyteen kirjasin, millaista toimijuus mielestäni kulloinkin oli. Esille nousivat erityisesti oma-aloitteisuus ja vastaan toimiminen. Uskoin kuitenkin löytäväni myös pienemmän toimijuuden muotoja, esimerkiksi odottamista ja sietämistä, joten kävin aineiston läpi vielä pelkästään tällaista toimijuutta etsien. Mielestäni tällainen analyysitapa oli tässä vaiheessa perusteltua, sillä kuten Honkasalokin toteaa, osa pienen toimijuuden muodoista voi ensisilmäykseltä vaikuttaa pikemminkin passiivisuudelta ja pelkältä toiminnan kohteena olemiselta (2013, 43).

Hahmoteltuani viisi diskurssia, niiden pääpiirteet ja tuottamat subjektipositiot lähdin tarkastelemaan niitä vielä suhteessa käsittelemääni teoriaan. Erityisesti tarkastelin tuloksiani ideaaliuhrikäsitys mielessäni. Toimijuutta rajoittavien diskurssien kohdalla myös keräsin ylös ajatuksiani siitä, millaisia olennaisia asioita kyseiset diskurssit mielestäni täysin ohittivat. Lopuksi kävin vielä lukemaani aiempaa tutkimusta ja teoriaa läpi pitäen omat tulokset mielessäni ja pyrin löytämään sekä eroja että yhtäläisyyksiä.

3.4 Eettinen pohdinta

Tutkimukseni tarkastelee jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä. Oikeuspäätöksissä keskiössä ovat yksittäisen ihmisen elämän kenties kipeimmät ja vaikeimmat kokemukset. Tutkimukselliseen otteeseen sisältyvästä etäisyyden ottamisesta huolimatta tämän ajatuksen sisäistäminen ja siihen aika ajoin palaaminen on mielestäni tutkimuseettisesti välttämätöntä.

Tutkimuksessani merkittävin eettisen pohdinnan aihe on uhrien yksityisyyden ja tunnistamattomuuden säilyttäminen. Lähtökohtaisesti käsittelemäni aineisto kuitenkin koostuu julkisesti saatavilla olevista asiakirjoista. Olen silti sitaateissani ja viittauksissani jättänyt kaikki päätöksissä mainitut henkilöiden ja paikkojen nimet mainitsematta. Lisäksi olen päättänyt olla kertomatta asioita, joiden koen mahdollistavan yksittäisten uhrien tunnistamisen. Tällainen asia voisi olla esimerkiksi luonteeltaan poikkeuksellinen väkivallanteko. Tutkimusasetelmani ja -intressieni vuoksi pyrin muutoinkin välttämään kaikista järkyttävimpiä väkivaltakuvauksia sisältäviä sitaatteja (ks. esim. johdannossa esittämäni kritiikki uutisoinnin huomionhakuisuudesta).

Aineiston esittelyni ulkopuolelle jäivät kuvaukset yksittäisistä oikeustapauksista. Anonymiteetin säilyttämisen lisäksi kyseessä on tutkimusasetelmaani liittyvä päätös; diskurssianalyysin kautta pyrin

löytämään nimenomaan yhtäläisyyksiä tapausten toimijuuskuvissa, en käsittelemään yksittäisiä tarinoita. Tämän vuoksi myös viittaa tapauksiin niille annetulla diaarinumerolla sen sijaan, että olisin nimennyt ne itse (esimerkiksi ”tapaus 1”, ”tapaus 2”). Näin lukija ei viittausten pohjalta yhtä helposti muodosta mielessään yhtenäistä tarinaa yksittäisestä tapauksesta.

Toinen keskeinen eettinen huomio liittyy tutkimuskysymykseeni. Tarkoitukseni ei ole ylhäältä päin määritellä uhrien omaa kokemusta toimijuudesta tai pyrkiä puhumaan heidän suullaan. Haluan keskittyä puhtaasti oikeudelliseen näkökulmaan siitä, millainen toimijuus on mahdollista uhrikategorian sisällä. On toki totta, että annetut tuomiot perustuvat pitkälti uhrien omaan todistukseen ja kertomuksiin tapahtumista. Tästä huolimatta haluan painottaa, että tutkimuksessani ei ole kyse uhrien omista toimijuuskokemuksista.

Se, millaiseksi toimijuus päätöksissä rakentuu, on tietenkin riippuvaista asioista, joita oikeudenkäynneissä käsitellään. Ne puolestaan riippuvat esimerkiksi poliisitutkinnassa esitetyistä kysymyksistä. On hyvin todennäköistä, että tuomiolauselmien ulkopuolelle jää asioita, jotka eivät rikosoikeudellisesti ole merkittäviä, mutta uhrien toimijuuden kannalta kiinnostavia. Lisäksi tässäkin vaiheessa tulee huomioida mahdollisen ideaaliuhrikäsityksen vaikutus: mitä uhri uskaltaa kertoa? Osa uhreista voi jättää asioita kertomatta nimenomaan siitä syystä, että heidän uhrikokemuksensa saatettaisiin kyseenalaistaa. Voidaan myös pohtia, millaisia tuloksia saataisiin, jos tarkasteltaisiin sekä tuomioon johtaneita, että johtamattomia tapauksia. Tämän tutkimuksen puitteissa olen kuitenkin halunnut rajata tarkasteluni nimenomaan tuomioon johtaneisiin tapauksiin. Uskon, että jo näinkin rajallinen tarkastelu voi avartaa käsitystä toimijuuden mahdollisuuksista.

Olen pohtinut myös sitä, vaatisiko oikeuden tekstien analysointi enemmän oikeustieteellistä osaamista (ks. Ruuskanen 2006, 57). Olen kuitenkin pyrkinyt perehtymään myös oikeustieteelliseen kirjallisuuteen siltä osin, kun olen sen kokenut tarpeelliseksi. Toisaalta uskon olevani vähemmän ”sokea” juridiselle kielenkäytölle. Oikeudellisen ja diskurssianalyttisen luentatavan näkökulmat poikkeavat toisistaan vahvasti ja vahvan oikeustuntemuksen puuttuminen voi olla myös hyvä asia (Niemi-Kiesiläinen 2006, 206). Lisäksi olen valinnut aineistokseni ratkaisujen julkiset osat, jotka ovat kaikkien saatavilla, taustasta tai osaamisalueesta riippumatta.

Lopulta tutkimusmenetelmäni, eli diskurssianalyysi, on aina parhaimmillaankin tutkijan esittämää tulkintaa, jota hänen omat oletuksensa ja maailmankuvansa ohjaavat. Näin ollen tulokseni eivät ole absoluuttisia totuuksia, joita voidaan yleistää ja soveltaa kaikkiin seksuaalista hyväksikäyttöä koskeviin ihmiskauppatapauksiin. Tutkimukseni tarjoaa ennen kaikkea uutta näkökulmaa jo käynnissä olevaan keskusteluun.

4 Analyysi ja tulokset

Vastaan tässä luvussa tutkimuskysymykseeni eli esittelen aineistostani löytyneitä, uhrien toimijuutta koskevia diskursseja. Olen jakanut analyysini ja tulokseni kahteen alalukuun. Ensimmäinen alaluku käsittelee uhrien toimijuutta rajoittavia ja toinen uhrien toimijuutta tukevia diskursseja. Esittelen jokaisen diskurssin yksi kerrallaan ja tuon esille niiden uhreille mahdollistamia subjektipositioita. Tutkimusmenetelmäni kriittisyys näkyy siinä, että suhteutan löytämiäni diskursseja aiempaan tutkimukseen toimijuudesta ja ideaaliuhrikäsityksestä. Hallitsevimpien diskurssien kohdalla tuon myös esille, mitkä diskurssit jäävät niiden varjoon.

Lainauksissa uhrien kohdalla saatetaan puhua myös asianomistajista ja tekijöiden kohdalla myös vastaajista. Sitaatteja anonymisoidessani olen kuitenkin itse käyttänyt uhrin ja tekijän käsitteitä.

4.1 Toimijuutta rajoittavat diskurssit

Toimijuutta rajoittavat diskurssit ovat aineistossani kaikista hallitsevimpiä diskursseja. Aineistossa toistuu toteamus siitä, että uhrilla ei ole mahdollisuutta lähteä tai toimia toisin. Toimijuus määrittyykin näissä diskursseissa ns. perinteiseksi, aktiiviseksi toiminnaksi (Honkasalo 2013, 44).

Puhun toimijuutta rajoittavista diskursseista, vaikka niissä rakentuva toimijuus onkin hyvin pientä tai lähes olematonta. Olen kuitenkin Viuhkon kanssa samaa mieltä siitä, että toimijuus ei ihmiskaupakontekstissakaan koskaan täysin katoa, vaan on nimenomaan rajoitettua (2013, 389).

4.1.1 Pakottavan kontrollin kohteet

Rikoksen tekijöiden uhreihinsa kohdistama kontrolli nousee aineistossa esille selvimpänä uhrien toimijuutta rajoittavana tekijänä. Pakottavaksi kontrolliksi nimeämäni diskurssin kautta ihmiskauppa tiivistyykin ennen kaikkea yksilötasolla tapahtuvaksi rikokseksi. Kyse on tekijän ja uhrin välisestä suhteesta, johon sisältyy hyväksikäyttöön tähtäävää vallan väärinkäyttöä.

Pakottava kontrolli (engl. coercive control) on terminä lähtöisin lähisuhdeväkivaltaa koskevasta tutkimuksesta ja sen takana on sosiologi ja sosiaalityöntekijä Evan Stark. Starkin vuonna 2007 kehittämästä konseptista tuli viisi vuotta myöhemmin Englannin valtion virallinen, lähisuhdeväkivaltaan puuttumista ohjaava määritelmä. Pakotukseksi määriteltiin henkinen, fyysinen, seksuaalinen ja taloudellinen väkivalta tai hyväksikäyttö. Kontrolloinnin keinoiksi laskettiin uhrin muista eristäminen, voimavarojen hyväksikäyttö, perustarpeiden riistäminen ja uhrin jokapäiväisen elämän hallinta. Kontrolloivan käytöksen tavoitteena nähtiin uhrin alistaminen ja tekijästä riippuvaiseksi saattaminen. (Gov.UK 2013, ks. Stark 2017, 16.)

Käytän pakottava kontrolli -käsitettä tutkimuksessani, sillä vaikka lähisuhdeväkivalta ja ihmiskauppa ovat kaksi eri ilmiötä, on niissä aineistoni perusteella havaittavissa samankaltaisuuksia.

Myös Hoyle ja kumppanit ovat tuoneet esille, kuinka ihmiskaupan uhrien kokemukset usein vastaavat lähisuhdeväkivallan uhrien kokemuksia; useimpia ei esimerkiksi fyysisesti estetä lähtemästä (2011, 322–323.) Molemmissa ilmiöissä on oman ymmärrykseni mukaan pitkälti kyse kokonaisvaltaisesta kontrolloinnista, joka tekee uhreista tilanteen vankeja. Myös omassa aineistossani tekijöiden uhuriin kohdistama kontrolli on sekä henkistä että fyysistä eikä niitä kaikissa tapauksissa voida täysin erottaa toisistaan. Tarkastelenkin seuraavaksi erilaisia kontrollin muotoja tuoden samalla esille, millä tavoin ne rajoittavat toimijuutta.

Henkisen kontrollin muodoiksi olen laskenut manipuloinnin, suostuttelun, uhkailun ja nöyryyttämisen. Seuraava lainaus kuvaa näistä ennen kaikkea kahta ensimmäistä:

vastaaja on kirjoittanut kohtelevansa aluksi tyttöä hyvin ja ottavansa henkisen yliotteen. Sen jälkeen hän käyttää yliotetta hyväkseen ja alistaa oikein kunnolla. (Helsingin KO R 16/2999)

Samassa tapauksessa uhri on itse aiemmin kertonut tekijän olleen ensimmäisen vuoden ajan ”ystävällinen” ja ”kohtelias”. Lisäksi hän on ”kehunut asianomistajaa ja ollut kiinnostunut tämän mielipiteistä”. (Helsingin KO R 16/2999.) Manipulointina pidän myös tekijöiden antamia, usein tyhjiä lupauksia tulevaisuuden suhteen; luvataan esimerkiksi maksaa sovittu osuus ansaituista tuloista myöhemmin tai lopettaa väkivaltainen käytös. Eräässä tapauksessa tekijä myös antoi uhrille säännöllisesti rahaa kotimaahan perheelle lähetettäväksi (Oulun KO R 18/1482). Uhrien toimijuutta rajoittaa nimenomaan heidän riippuvaisuutensa tekijästä ja tämän toiminnasta.

Aineistossa kuvatut uhkaukset vaihtelevat maineen menettämiseen liittyvästä pelottelusta konkreettisiin tappouhkauksiin. Uhkaukset voivat kohdistua uhrin lisäksi myös tämän läheisiin. Uhrien toimijuutta rajoittaakin jatkuva pelko. Gordon puhuu ”toimijuuden tunnosta” viitatessaan tunteeseen siitä, että yksilö kykenee itse hallitsemaan omaa elämäänsä (2005, 119). Pelko ei tue tätä tunnetta, vaan päinvastoin rajoittaa paitsi toimintaa, myös kokemusta toimijuudesta (Viuhko 2013, 398). Pelon tavoin myös nöyryytetyksi tuleminen heikentää toimijuutta viemällä hallinnan ja itsearvon tunteen. Nöyryyttämällä viitataan tekoihin, joiden kautta tekijät ilmentävät uhrin alempiarvoisuutta suhteessa muihin. Uhrien tulee esimerkiksi pyytää lupaa lähestulkoon kaikkeen, heitä pakotetaan pyytämään anteeksi tekijöiden mielestä vääriä tekoja ja heidän henkilökohtainen omaisuutensa takavarikoidaan.

Henkisen ja fyysisen kontrollin välimuodoksi olen laskenut taloudellisen kontrollin. Se näkyy aineistossa ensinnäkin tekijän määräämänä velkasuhteena. Velkaa voidaan perustella esimerkiksi uhrin matkajärjestelyihin kuluneilla summilla (Helsingin HO R 17/1046), mutta se ei useinkaan suurusluokaltaan ole millään tavoin todellisuutta vastaava. Velkasuhde yhdistettynä uhrien muutoinkin heikkoon taloudelliseen tilanteeseen kuitenkin usein pakottaa heidät aloittamaan prostituution, silloinkin kun kyse on tilanteesta, jossa alkuperäinen sopimus on koskenut muita

työtehtäviä. Tekijät myös säätelevät pakkoprostituutiolla ansaittuja varoja. Joissain tapauksissa uhrin eivät saa riittävästi rahaa edes päivittäiseen elämiseen. Missään tapauksista rahaa ei saada niin paljoa, että sen avulla voitaisiin toteuttaa omia päätöksiä, eli olla toimijoita.

Fyysisen kontrollin muodoiksi olen laskenut fyysisen vapauden ja liikkumisen rajoittamisen sekä suoran väkivallan. Fyysistä vapautta ja liikkumista rajoitetaan hyvin eri tavoin: osaa vahditaan konkreettisesti, toisten taas tulee jatkuvasti raportoida omasta liikkumisestaan esimerkiksi puhelimen välityksellä. Lisäksi uhrin asuvat pääosin tekijän valitsemassa paikassa tai yhdessä tämän kanssa. Fyysisesti vankina pitämistä siinä mielessä, että uhria pidettäisiin lukkojen takana, ilmenee ainoastaan yhdessä tapauksessa (Kotkan KO R 08/1069). Edellä esitetyt kontrollin muodot kuitenkin vaikuttavat konkreettisesti esimerkiksi lähtemis- ja pakenemismahdollisuuksiin.

Väkivallan kuvaukset vaihtelevat hengenvaarallisista tapauksista yksittäisiin lyönteihin. Usein väkivaltaa ei oikeuden näkökulmasta pystytä todistamaan jälkikäteen, joten sen huomioiminen ratkaisussa ei aina ole mahdollista. Lauselmissa väkivallan kokemista ei kuitenkaan kielletä. Toimijuuden kannalta on selvää, että fyysisen koskemattomuuden loukkaukset heikentävät entisestään omanarvontunnetta. Samoin kuin muut fyysisen kontrollin muodot, ne konkreettisesti heikentävät mahdollisuuksia toimintaan ja toimijuuteen; väkivallan aiheuttamat vammat saattavat vaikeuttaa jo pelkkää liikkumista.

Fyysisen kontrollin muodot ovat kuitenkin aineistossani vähemmistössä. Sama löydös on tehty myös muissa ihmiskaupan uhreja koskevissa tutkimuksissa (ks. esim. Viuhko 2013, 397; Roth 2011, 991). Henkisen kontrollin muodot toisin sanoen rajoittavat uhrien toimijuutta riittävästi. Aineistossani uhreihin kohdistettu kontrollin määrä ja muodot vaihtelevat suurestikin eri tapausten välillä. Lopputulos on kaikissa tapauksissa kuitenkin sama:

[Tekijät] ovat saattaneet [uhrin] sellaiseen henkiseen tilaan, että tämä ei ole uskaltanut olla noudattamatta mitään häneen kohdistettua pyyntöä tai vaatimusta. (Kotkan KO R 08/1069)

asianomistaja on ollut alisteisessa asemassa vastaajaan nähden siinä määrin, ettei hän ole kyennyt vastustamaan vastaajaan vaatimuksia ja pyyntöjä. (Helsingin käräjäoikeus R 16/2999)

Parhaiten tekijän käyttämän kontrollin vaikutus käy ilmi siinä, että uhrin eivät avaudu ulkopuolisille tilanteestaan. Ainakin useilla oman aineistoni uhreilla on siihen hyväksikäytön aikana objektiivisesti ajateltuna montakin eri mahdollisuutta.

Kontrollidiskurssi ei ihmiskauppatutkimuksen piirissä ole uusi (ks. esim. Viuhko, 2013). Kiinnostavaa on kuitenkin se, että aineistossani suurin osa tekijöistä on uhrille entuudestaan tuttuja edes jollakin tavalla. Vain kahdessa tapauksessa piirtyy kuva tuntemattomasta rekrytoijasta, joka maalaa valheellisen kuvan tulevasta työpaikasta. Muut tekijät ovat seurustelukumppaneita, perhetuttuja tai esimerkiksi yhteisten ystävien kautta tiedettyjä henkilöitä. Sitä, onko esimerkiksi

seurustelusuhde tekijän puolelta jo aikanaan aloitettu hyväksikäyttötarkoituksessa, on tietenkin mahdotonta tietää. Sillä ei tutkimukseni kannalta kuitenkaan ole merkitystä. Keskeistä on se, että etukäteen muodostettu suhde tekijään altistaa uhrin erilaisille kontrollin muodoille. Esimerkiksi uhrin näkökulmasta romanttisessa suhteessa prostituutio voidaan määritellä hänen keinokseen olla tasa-arvoinen kumppani:

Asianomistaja on kirjoittanut häpeävänsä sitä, ettei hän ole pystynyt saamaan enempää rahaa seksin myymisellä. Vastaaja on ilmoittanut, ettei vaadi asianomistajalta rahaa, mihin asianomistaja on ilmoittanut itse vaativansa sitä itseltään, koska ei osaa elää siivellä. (Helsingin KO R 16/2999)

Tekijää ja uhria voi sitoa yhteen myös ”samanlainen kokemusmaailma” (Kotkan KO R 08/1069). Aineistossa tällaiset tilanteet muodostuvat yhdistävän kulttuuritaustan tai vaikkapa päihteiden liikkakäytön kautta. Kyse on yhteiskunnallisella tasolla marginaaliin jäävistä kokemuksista, jotka paitsi yhdistävät niiden kokijoita myös eristävät heitä muusta yhteiskunnasta. Osa kontrollin muodoista rakentuu tämän kokemusmaailman sisällä. Tekijät saattavat esimerkiksi uhkailla uhria asioilla, jotka eivät muissa yhteyksissä olisi yhtä pakottavia; toisessa kulttuurissa ahkeran työntekijän maineen menettäminen voi olla vakavampi uhkaus ”kuin mitä se yleisesti ottaen olisi Suomessa täysi-ikäisen kohdalla” (Varsinais-Suomen KO R 15/4967).

Pakottava kontrolli -diskurssissa onkin ennen kaikkea kyse tekijän ja uhrin välille muodostuvasta, epätasa-arvoisesta valtasuhteesta. Kiinnostavaa ideaaliuhrikäsityksen kannalta on se, että tekijä on yleensä uhrille entuudestaan tuttu, eikä uhrin näkökulmasta aina pelkästään paha.

Kontrollidiskurssin ylivoimaisuus johtaa kuitenkin siihen, että aineistossa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausten ja asiakkaiden vaikutus uhrin toimijuuteen pitkälti ohitetaan. Osittain tämä varmasti johtuu siitä, että syytteessä on nimenomaan rikoksen tekijä eli ihmiskauppias. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvässä ihmiskaupassa uhria sananmukaisesti kuitenkin käytetään (tai ainakin pyritään käyttämään) seksuaalisesti hyväksi. Tällöin loukataan paitsi uhrin vapautta ja ruumiillista koskemattomuutta myös hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan (Koskenoja 2016).

On mielestäni paitsi ongelmallista myös ristiriitaista, että kun puhutaan uhrin henkisestä tilasta rikoksen aikana ja arvioidaan siihen vaikuttaneita tekijöitä, seksuaalinen hyväksikäyttö itsessään ohitetaan täysin. Teon törkeyteen kyllä vaikuttavat hyväksikäytön laajuus (esimerkiksi asiakkaiden määrä) ja kesto, mutta niistä ei puhuta tarkasteltaessa toiminnan vapaaehtoisuutta eli kysymystä siitä, miksi ei ole mahdollisuutta lopettaa prostituutiota. Uhrin toimijuuteen näyttää tältä osin vaikuttavan vain rikoksen tekijän teot ja käyttämä väkivalta.

Asiakkaat eivät siis ole oikeuspäätöksissä keskiössä. Merkittävää on kuitenkin se, että heistä puhuttaessa uhri saatetaan asemoida vahvemmaksi toimijaksi kuin suhteessa rikoksen tekijään. Asiakkaan ja uhrin välinen suhde määritellään useissa tapauksissa seksuaalipalvelujen tarjoamiseksi

ja ostamiseksi. Uhreista myös puhutaan välillä seksityön harjoittajina. Aineistoa lukiessa herääkin kysymys siitä, vähätelläänkö tällaisen vahvemman toimijuuden kautta seksuaalista hyväksikäyttöä.

4.1.2 Riskeille alttiit uhrin

Toinen aineistosta esille nouseva, toimijuutta rajoittava diskurssi näkee uhrin ennen kaikkea oman elämäntilanteensa ja -historiansa vankina. Uhrien toimijuutta heikentävät pitkälti samat tekijät, jotka alun perin altistavat heitä hyväksikäytölle (ks. esim. Kervinen & Ollus 2019).

Aineistossani korostuu ensinnäkin uhrien nuoruus; ”nuori ikä” mainitaan lähes kaikissa tapauksissa rajoittavana tekijänä analysoitaessa uhrin mahdollisuutta toimia toisin. Kaikki aineistoni uhrin ovat rikoksen tapahtuessa alle 30-vuotiaita. Viisi seitsemästä uhrista on alle 20-vuotiaita ja heistä kolme on alaikäisiä. Toisaalta kahden vanhimman uhrin kohdalla heidän täysi-ikäisyytensä nostetaan esille nimenomaan riippuvaista asemaa ja sitä kautta myös toimijuuden rajoittuneisuutta vastaan puhuvana tekijänä.

Aineistossani nuoruus vaikuttaa uhrien toimijuuteen kahdella tapaa. Ensinnäkin esille nousee tekijän ja uhrin välinen ikäero, joka mahdollistaa vahvemman vallankäytön. Ikäeron ei kuitenkaan tarvitse olla suuri. Seuraava lainaus liittyy tapaukseen, jossa uhrin ja tekijöiden välinen ikäero on vaihdellut kahdesta kolmeentoista vuoteen:

[Uhrin] vastassa on ollut kolme vanhempaa henkilöä. Hänellä ei ole ollut realistisia mahdollisuuksia pitää puoliaan. (Kotkan KO R 08/1069)

Toisaalta suurempiin ikäeroihin liittyy usein vanhemman osapuolen auktoriteettiasema. Ikäeron vaikutuksesta suhteeseen kertoo esimerkiksi erään tekijän puhe siitä, kuinka hän on ottanut uhrin ”siipiensä suojaan kuin tyttärensä” (Vantaan KO R 17/528). Joissakin tapauksissa tekijän ikään perustuva auktoriteettiasema on osittain myös kulttuurisidonnaista:

teon moitittavuutta lisääviä ja siten rangaistusta korottavia seikkoja ovat asianomistajan ja [tekijän] välinen ikäero ja siitä johtuva [tekijän] auktoriteettiasema asianomistajaa kohtaan, johon on erityisesti vaikuttanut asianomistajan kertoma vanhempien ihmisten arvostus asianosaisten kulttuurissa. (Helsingin HO R 17/1046)

vanhempien ihmisten kunnioitus on ilmeisesti [uhrin kotimaan] kulttuurissa merkittävämpi kuin Suomessa (Varsinais-Suomen KO R 15/4967)

Aineistoni perusteella uhrien nuori ikä vaikuttaa heidän toimijuuteensa myös eräänlaisena tietämättömyytenä. Tämä tietämättömyys mahdollistaa paitsi uhriksi joutumisen, myös tilanteen jatkumisen. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa tarkasteltaessa yhtenä merkittävänä, hyväksikäytölle altistavana tekijänä pidetään ”lasten ja nuorten puutteellista ymmärrystä riskeistä ja vaaroista” (Kervinen & Ollus 2019, 80). Tämä ymmärtämättömyys voi näkyä esimerkiksi riskikäyttäytymisenä, joka entisestään lisää riskiä joutua hyväksikäytetyksi (mt., 80).

Aineistossani tietämättömyys näkyy esimerkiksi siinä, että uhri ei alun perinkään hahmota terveen ja vastaavasti vahingollisen ihmissuhteen piirteitä. Tekijän on siis helpompi naamioida hyväksikäyttötilanne esimerkiksi romanttiseksi suhteeksi. Lisäksi esille nousee myös rahankäyttöä koskevan tiedon puute:

Asianomistajan [pakkoprostituutiolla] tienaat rahat olivat yleensä menneet elämiseen. Rahaa oli käytetty päivittäistavaroiden hankkimiseen, alkoholiin ja tankkaukseen. Vastaaja oli muistuttanut usein asianomistajaa suurista kuluista ja hotelleihin kulutetuista rahoista. Myöhemmin asianomistaja oli ymmärtänyt, ettei ruokaan ja asumiseen ollut voinut mennä niin suuria määriä rahaa. (Helsingin KO R 16/2999)

Toisaalta seksuaalisen hyväksikäytön aloittamista helpottaa uhrin tietämättömyys prostituutiosta ylipäänsä:

Asianomistaja oli ollut innokas, koska hänelle oli luotu mielikuva nautinnon maailmasta. Nopeasti työ oli alkanut ahdistaa häntä, eikä asianomistaja olisi halunnut enää tehdä sitä. (Helsingin KO R 16/2999)

Nuoren iän lisäksi aineistossa esille nousee tukiverkon puute, niin Suomessa asuvien kuin muualta saapuvien uhrien kohdalla. Tukiverkon puuttuminen vaikuttaa uhrien toimintaan ja toimijuuteen hyvin konkreettisesti, sillä potentiaalisessa pakotilanteessakaan heillä ei itse asiassa ole vaihtoehtoja paikkaa, minne mennä:

[uhria] on pelottanut palata kotiinsa tai joutua huostaan otetuksi. – kysymyksessä on ollut tekoaikana 15–16 -vuotias henkilö, jolla ei ole ollut käytännössä mitään muuta paikkaa kuin vastaajan asunto, mistä vastaajan on katsottava olleen tietoinen. (Helsingin KO R 16/2999)

Kysyttäessä, olisiko asianomistaja voinut lähteä työstään pois niin halutessaan, on asianomistaja vastannut, että hänellä ei ollut paikkaa minne mennä kun hän ei tuntenut ketään paitsi vastaajan ja [toisen mukana olleen henkilön] ja on ollut rahaton. (Varsinais-Suomen KO R 15/4967)

Ensimmäisen lainauksen tapauksessa esille nousevat kotiolojen ahdistavuus ja epävakaus. Ne ovat myös lapsia ja nuoria alun perin hyväksikäytölle altistavia tekijöitä (Kervinen & Ollus 2019, 82). Toinen lainaus puolestaan kuvaa ensisijaisesti Suomen rajojen ulkopuolelta saapuvan uhrin tilannetta. Muualta saapuvia uhreja aineistossa on neljä (yhteensä seitsemästä uhrista) ja heidän kohdallaan aineistossa korostuvat suomalaisen kulttuurin vieraus ja kielimuuri. Usein tekijä on yksi ainoista uhrin tuntemista, samaa kieltä puhuvista henkilöistä uudessa maassa. Lisäksi luottamus viranomaisia kohtaan voi jo valmiiksi olla hyvin heikkoa:

[Uhrin] passi on ollut poliisilla, mutta asianomistaja on suhtautunut poliisiin pelokkaasti ja pelännyt maasta karkotusta, jota pelkoa on vastaaja asianomistajan kertoman nojalla vain lisännyt. (Varsinais-Suomen KO R 15/4967)

Viranomaisiin kohdistuva epäluottamus ja pelko eivät seksuaalisen hyväksikäytön uhrien kohdalla kuitenkaan ole perusteettomia. Pelkkä epäily seksuaalipalvelujen myymisestä on Suomen lain mukaan riittävä käännytysperuste. Tämä asettaa muualta kotoisin olevat seksuaaliseen

hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhrin tilanteeseen, jossa heidän on ennen rikosilmoituksen tekoa otettava huomioon mahdollisuus siitä, että ihmiskaupan sijaan heidän tapaustaan käsitelläänkin esimerkiksi paritusrikoksena. Tällöin heidät todella voidaan poistaa maasta. (Roth 2012, 263; Kimpimäki 2009, 262.) Tätä näkökulmaa aineistossa ei kuitenkaan juuri huomioida.

Muita toimijuutta rajoittavia tekijöitä ovat aineistoni perusteella huono taloudellinen tilanne, mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö. Ne ovat kaikki myös hyväksikäytölle alun perin altistavia tekijöitä (Kervinen & Ollus 2019, 85).

Uhrin omaan elämäntilanteeseen huomion kiinnittävä diskurssi tukee jossain määrin Christien (1986) ideaaliuhrikäsitystä, sillä myös sen kautta piirtyy kuva heikoista (ja nuorista) uhreista. Tässä diskurssissa heikkous kuitenkin määrittänyt paitsi suhteessa tekijään myös muuhun yhteiskuntaan. Toisaalta esimerkiksi edellä esille tuotu ikään liittyvä riskikäyttäytyminen puhuu ideaaliuhrikäsitykselle tyypillistä uhrin kunniallista käytöstä vastaan.

Aineistossani uhrin omaa tilannetta tarkasteleva diskurssi ei kuitenkaan huomioi kaikkia laajempia rakenteellisia ja sosiaalisia tekijöitä. Erityisesti sukupuolen vaikutus uhrien toimijuuteen ohitetaan. Tämä on paitsi ongelmallista, myös ristiriitaista. Päätöksissä uhreihin viitataan sukupuolineutraalein ilmauksin; esimerkiksi hän-pronominilla tai asianomistaja-sanaa käyttämällä. Todistajanlausuntojen ja kirjallisen näytön, esimerkiksi lääkärinlausuntojen sisältämät sukupuolittuneet ilmaukset kuitenkin samalla rakentavat kuvaa naispuolisesta uhrista.

Osittain tämä ristiriita selittyy sillä, että Suomen rikoslaissa sukupuolta ei mainita. Sukupuolineutraalia lähestymistapaa on perusteltu tasa-arvopyrkimyksillä, mutta itse asiassa nämä pyrkimykset usein kääntyvät itseään vastaan. (Kimpimäki 2009, 289.) Todellisuus, jossa rikoslakia sovelletaan, on yhä vahvasti sukupuolittunut ja se näkyy esimerkiksi siinä, millaisia rooleja miehille ja naisille annetaan (Niemi-Kiesiläinen 2004, 73). Prostituutiota ja sitä kautta myös pakkoprostituutiota ja muuta seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön kohdalla sukupuolittuneen todellisuuden tunnistaminen on kuitenkin erityisen tärkeää (Kimpimäki 2009, 289). Yhteiskunnassa edelleen vallalla oleva sukupuolittunut seksuaalikuulttuuri ensinnäkin asemoi naiset objekteiksi ja miehet subjekteiksi, joilla on oikeus käyttää muita hyväkseen nautintonsa saamiseksi (Ronkainen 2017, 31). Naisten vastahakoisuus seksin suhteen on tässä kontekstissa pikemminkin normaalia kuin poikkeavaa (Lidman 2017, 191). Onkin mielestäni selvää, että prostituutioon pakotettujen uhrien kohdalla nämä valtarakenteet entisestään heikentävät toimijuutta; halukkuuden puuttuminen ei esimerkiksi häiritse seksin ostajia ja näin ollen osaltaan estä hyväksikäytetyksi tuleamista.

Laajemminkin erityisesti naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan yleinen ja yhteiskunnallinen hyväksyttävyys nähdään merkittävänä lapsia ja nuoria kaikenlaiselle hyväksikäytölle altistavana

tekijänä (Kervinen & Ollus 2019, 84). Lisäksi sukupuolinäkökulma on Suomessa kyllä huomioitu esimerkiksi ihmiskaupan vastaisessa toimintasuunnitelmassa ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän valmistelutyössä (Kimpimäki 2009, 291). Aineistoni oikeuspäätöksissä näkemys seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskaupasta sukupuolittuneena väkivaltana kuitenkin ohitetaan. Päätöksissä viitataan esimerkiksi Suomen rikoslain esitöihin (HE 34/2004 vp; HE 103/2014 vp) ja Palermon sopimukseen (SopS 71/2006), mutta ei Suomenkin ratifioimaan Istanbulin sopimukseen, jossa nimenomaan sukupuolinäkökulma on keskiössä (SopS 53/2015).

4.2 Toimijuutta tukevat diskurssit

Uhrien toimijuutta tukevat diskurssit eivät ole aineistossani yhtä hallitsevia, kuin edellä esitellyt, toimijuutta rajoittavat diskurssit. Näissä diskursseissa esiintyvä toimijuus on sekä perinteistä, aktiivista toimijuutta että Honkasalon (2013) kuvaamaa pienempää toimijuutta. Lähtökohtaisesti kaikki toimijuutta tukevat diskurssit kuitenkin kyseenalaistavat passiivista ideaaliuhrikäsitystä.

4.2.1 Oma-aloitteiset toimijat

Oma-aloitteisuus uhrien toimijuutta kuvaavana diskurssina kyseenalaistaa ensinnäkin ideaaliuhrikäsityksen näkökulmaa uhriksi joutumisesta. Ideaaliuhrilla tulisi olla omassa toiminnassaan aina kunnialliset aikeet eikä häntä itseään tulisi voida syyttää millään tavallaan rikostilanteesta olemisesta (Christie 1986, 12). Useimmat aineistoni uhrin ovat kuitenkin terveellä tavalla itsekkäitä ja oma-aloitteisia oman elämäntilanteensa muuttamisessa. Taustalla vaikuttavat motiivit vaihtelevat halusta parantaa taloudellista tilannetta aina toiveeseen seurustelusuhteesta:

Asianomistaja on kertonut taloudellisen tilanteensa olevan vakaa [kotimaassaan]. Taloudellinen tilanne ei ole kuitenkaan ollut asianomistajaa tyydyttävä (Helsingin KO R12/4994)

Vastaaja kertoi [uhrille] haluavansa seurustella hänen kanssaan. Asianomistaja halusi myös vakavaa suhdetta. (Oulun KO R 18/1482)

Haluun parantaa taloudellista tilannetta saattaa liittyä myös halu pitää huolta läheisistä. Aineistossa ei kuitenkaan piirry vahvasti kuvaa muualta saapuvista uhreista, joiden on ollut pakko lähteä omasta kotimaastaan. Monen lähipiiri silti kannustaa ulkomaille lähtemiseen. Matkaa varten ollaan valmiita ottamaan lainaa ja maksamaan etukäteen suuriakin summia rikoksen tekijälle (Varsinais-Suomen KO R 15/4967). Ainoastaan yhdessä tapauksessa tekijä pakottaa uhrin lähtemään mukaansa Suomeen (Oulun KO R 18/1482). Eräässä tapauksessa juuri matkustamisen kohdalla taas korostuu uhrin oma-aloitteisuus ja toimijuus, sillä kuvattu monivaiheinen reitti useine pysähdyksineen ja pitkin välimatkoineen ei onnistuisi ilman uhrin itsenäistä toimintaa (Vantaan KO R 17/528).

Oma-aloitteisuusdiskurssi myös kyseenalaistaa yllä esitellyn riskeille alttiit uhrin -diskurssin näkemystä nuorista, naiiveista ja hyväuskoisista uhreista, jotka eivät ole perillä asioista:

[Uhuri] on kertonut sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa tekijöiden vakuuttaneen hänelle [kotimaassa], että kyse ei ulkomailla tulisi olemaan prostituoidun työstä. [Uhuri] oli tätä erikseen kysynyt, kun [uhrin ystävä] oli viitannut tähän mahdollisuuteen. (Helsingin HO R12/2045 & R13/1107)

Prostituution aloittamiseen voidaan myös suhtautua positiivisesti tai neutraalisti. Osittain positiivinen suhtautuminen varmasti johtuu aiemmin mainitsemastani nuoresta iästä ja siitä johtuvasta tietämättömyydestä, kuten seuraavan lainauksen tapauksessa:

Asianomistaja on kertomansa mukaan aloittanut prostituution innoissaan (Helsingin KO R 16/2999)

Sama uhri on kuitenkin tekijän määräysvallan alta päästyään hetken toiminut prostituoituna ansaitakseen rahaa itselleen. Myös toisen uhrin kohdalla prostituutioon on ”suostuttu” etukäteen (kyse ei ole kuitenkaan laillisesti pitävästä suostumuksesta) ja hyväksikäyttö näyttäytyy etenkin alkuun ennen kaikkea taloudellisena riistona (Helsingin HO R 17/1046). Voidaankin todeta, että prostituutio itsessään ei aina ole automaattisesti uhrin toimijuutta loukkaava tekijä⁵; kyse on siis enemmänkin siitä, millaiset mahdollisuudet prostituoidulla itsellään on vaikuttaa asiakkaiden valintaan ja määrään, sekä siitä, kuka tilanteesta hyötyy taloudellisesti. Näihin asioihin kukaan aineistoni uhreista ei viime kädessä ole voinut vaikuttaa.

4.2.2 Selviytyjät

Selviytymisdiskurssiksi nimeämäni puhetapa liittyy ennen kaikkea Honkasalon ajatukseen sietämisestä pienenä toimijuutena (2013, 54). Toimijuus toisin sanoen edellyttää eräänlaista sopeutumista tilanteeseen. Valintoja tehdään nyt uuden tilanteen tarjoamissa puitteissa.

[Uhuri] on väkivallan uhatessa pyrkinyt minimoimaan vahingoittumistaan tekemällä valintoja, jotka eivät ole pohjautuneet vapaaehtoisuuteen ja vapaaseen tahdonmuodostukseen. (Kotkan KO R 08/10)

Valinnat voivat olla hyvin konkreettisia, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi:

[Uhuri] oli itkenyt kylpyhuoneessa, koska muuten [tekijät] olisivat hakanneet häntä, jos he olisivat nähneet hänen itkevän. (Helsingin KO R 12/12129)

Väkivallan pelon lisäksi uhrien toimintaa, ennen kaikkea jäämistä, ohjaa halu suojalla muita. Jäämisellä ja rikoksen tekijöiden tahtoa muutenkin noudattamalla pyritään siis suojelemaan esimerkiksi omia läheisiä. Aineistoni perusteella läheisiä koskevat uhkaukset muodostuvat merkittäväksi jäämisen puolesta puhuviksi tekijäksi. Honkasalon ajatus sietämisestä eettisenä metavalintana (2013, 54) soveltuu tältä osin kuvaamaan myös ihmiskaupan uhrien toimijuutta.

⁵ Vapaaehtoisen ja toimijuutta kunnioittavan prostituution mahdollisuus ylipäänsä jakaa keskustelua, ks. esim. Kimpimäki 2009, 29.

Aineistoni perusteella yhtenä selviytymisstrategiana ja sitä kautta toimijuuden muotona on myös (pakko)prostituutioon liittyvien käytännön järjestelyjen hyödyntäminen:

[uhri] ei ollut halunnut enää tavata asiakkaita autossa, koska se oli pelottanut häntä. Tämän jälkeen [uhri] oli alkanut puhua omasta asunnosta, jota tarvitsi työntekoon. Hän oli käyttänyt pelkoa hyväkseen saadakseen oman asunnon. (Helsingin KO R 16/2999)

Sama uhri lähtee välillä muihin kaupunkeihin työkeikoille myös siksi, että saisi olla yksin. Tulkitsen halun olla yksin liittyvän myös halun päästä hetkeksi pois tekijän välittömän vaikutusvallan alta.

Toinen Honkasalon esittämä pienen toimijuuden muoto on odottaminen. Omassa aineistossani tämä muoto näkyy esimerkiksi suhtautumisena rikoksen tekijän määräämään velkaan. Velan perusteettomuudesta ja kohtuuttomuudesta huolimatta uhreilla ei usein ole muuta mahdollisuutta kuin hyväksyä asetettu velka. Hyväksymisen sijaan voisi puhua myös alistumisesta. Velkaa lähdetään kuitenkin suorittamaan. Oletettavasti tällöin tilanteeseen asennoidutaan niin, että velan suorittamisen jälkeen asiat muuttuvat. Odottamisen aikana toimijuus saattaa saada hyvinkin passiivisia muotoja, mutta se myös sisältää mahdollisuuden uudenlaiseen toimintaan odottamisen mahdollisesti päättyessä (Honkasalo 2013, 50). Aineisto herättääkin kysymyksen siitä, voisiko rikoksen uhriksi ja kestoltaan pidempään hyväksikäyttötilanteeseen joutumista kokonaisuutena tarkastella odottamisena, riippumatta siitä, onko tilanteen loppumisen suhteen todellista toivoa.

Selviytymisdiskurssin suhteen on tärkeä hahmottaa, että ihmiskaupan uhrit eivät ole toimijoita siinä mielessä, että heitä voitaisiin pitää vastuussa kohtalostaan. Selviytymistä varten tehdyt valinnat tehdään hyvin rajoitetussa kontekstissa, usein vastentahtoisesti ja pakon edestä. Tästä huolimatta ja juuri kyseiseen kontekstiin sijoitettuna, nämä valinnat ovat yleensä kuitenkin hyvin rationaalisia. (Hoyle & Sanders 2000, 21; 29, ks. Hoyle ym. 2011, 322.) Kontekstin merkitys toimijuutta määrittävänä tekijänä siis korostuu; se paitsi rajaa valinnan mahdollisuudet, myös sanelee kriteerit rationaaliselle toiminnalle. Yksinkertaistettuna, ulkopuolisen näkökulmasta loogisimmalta tuntuva vaihtoehto, eli pakeneminen ja avun hankkiminen, voi uhrin silmissä muodostua hyvin epäloogiseksi ja epärationaaliseksi valinnaksi, sillä sen välittömät seuraukset voivat olla huomattavasti vahingollisemmat kuin jäämisen.

4.2.3 Vastaa toimijat

Vastaa toimijat -diskurssi piirtää kuvaa uhrien toimijuudesta ennen kaikkea vastarintana, eräänlaisena kapinointina. Tämän diskurssin näkökulmasta uhrien toimijuus tulee näkyväksi ainoastaan silloin, kun he toimivat toisin, kuin heidän oletetaan toimivan (ks. myös. Gordon 2005, 126). Kyse ei ole enää pienen toimijuuden muodoista, vaan nimenomaan näkyvämmästä, aktiivisesta toiminnasta.

Pyrkimys vaikuttaa omaan tilanteeseen ja halu tehdä itse omia päätöksiä saa uhrit toimimaan toisin. Osittain vastaan toimijat -diskurssi liittyikin aiemmin esittelemääni omaaloitteisuusdiskurssiin. Esimerkiksi väkivallan ilmestyessä suhteeseen siitä ollaan valmiita lähtemään.

[Uhri] halusi lopettaa suhteen, koska hän arvasi, mitä vastaaja halusi tehdä. – – asianomistaja yritti taas lopettaa suhteen. – – [Uhrin] pelotti ja hän sanoi ilmoittavansa poliisille (Oulun KO R 18/1482)

Suurin osa uhreista ei myöskään ole heti valmiita hyväksymään heille asetettua, perusteetonta velkaa. Omista oikeuksista pyritään muutenkin pitämään kiinni; yksi uhreista esimerkiksi vaatii etukäteen sovittuja rahoja itselleen ja riitelee asiasta tekijän kanssa väkivallan uhasta huolimatta (Helsingin HO R 12/2045 & R 13/1107). Myös Viuhko on omassa tutkimuksessaan tuonut esille, kuinka osa hänen haastattelemistaan uhreista on samalla tavoin pyrkinyt lunastamaan heille annetut lupaukset. On tärkeä hahmottaa, että näiden neuvottelujen tuloksettomuus ei vähennä uhrien toimijuutta. (Viuhko 2013, 400.)

(Pakko)prostituution aikana vastaan toimimisen keinot liittyvät kiinteästi käytännön järjestelyihin. Eräs uhri esimerkiksi kertoo käyttävänsä ehkäisyä tekijöiltä salaa. Hän myös kerää rahaa itselleen suunnittelemaansa pakomatkaa varten. (Helsingin KO R 12/4994; R 12/12129.) Toinen puolestaan pyrki vaikuttamaan hyväksikäyttökertojen määrään:

[Uhri] oli säännöstellyt asiakkaiden määrää pitämällä salaa puhelintaan kiinni tai olemalla uusimatta ilmoituksia netissä. (Helsingin KO R 16/2999)

Vahvimmin vastaan toimiminen näkyy tietysti hyväksikäyttötilanteesta pois pääsyn kohdalla. Aineistoon mahtuu vahvaakin toimijuutta vaatineita pakotarinoita:

[Uhri] otti asunnon avaimen ja rahat mukaansa ja käveli noin kilometrin, löysi taksin ja pyysi sitä ajamaan hänet poliisiasemalle. Poliisiasemalla hän teki rikosilmoituksen. (Oulun KO R 18/1482)

Konkreettisen lähtemisen lisäksi ulkopuoliselle tilanteesta avautuminen voi osoittautua yhtä merkittäväksi toiminnaksi hyväksikäyttötilanteen loppumisen kannalta. Olen Viuhkon kanssa samaa mieltä siitä, että uhrien toimijuuden kannalta erityisen merkittävää onkin se, että pitkäkestoisenkin hyväksikäytön ja väkivallan alaisuudessa elämisen jälkeen he ovat paitsi halunneet, myös kyenneet toimimaan vastoin hyväksikäyttäjiensä tahtoa. He ovat päättäneet muuttaa omaa tilannettaan jollakin tavalla ja lisäksi vielä löytäneet tavan toteuttaa tämän päätöksensä. (Viuhko 2013, 398.) Heidän kontekstissaan vastaan toimimista voidaankin pitää monessa muussa kontekstissa tapahtuvaa toisin toimimista vahvemman toimijuuden osoituksena (Gordon 2005, 129).

5 Pohdinta ja johtopäätökset

Tutkimukseni sai alkunsa halusta laajentaa ihmiskaupan uhrien toimijuuskuvaa. Erityisesti halusin murtaa ihmiskauppaan ja sen uhreihin edelleen vahvasti liitettyä ideaaliuhri -myyttiä, joka paitsi pitää yllä kuvaa passiivisista ja avuttomista uhreista, myös kääntää katseen pois tästä kuvasta poikkeavista hyväksikäytön uhreista. Mielestäni lopulliset tutkimustulokseni puhuvatkin nimenomaan laajemman uhrikuvan puolesta.

Tutkimukseni perusteella voidaan lisäksi todeta, että nykypäivän orjuuden sijaan ihmiskaupasta tulisi monessa tapauksessa puhua yhtenä rikoksena ja ihmisoikeusloukkauksena muiden joukossa. Tällä tarkoitan sitä, että kyseessä ei ole muuta rikollisuutta mystisempi tai muusta yhteiskunnasta erillinen ilmiö. Uhriutta ei siis voida määritellä vain suhteessa tekijään; mukaan tulee ottaa paitsi esimerkiksi seksin ostajat, mutta myös laajempi yhteiskunnallinen konteksti ja rakenteet. Toisaalta yksilötasollakaan tarkasteltuna ihmiskaupasta ei piirry kuvaa 2000-luvun orjuutena. Aineistoni tapaukset kuvaavat ennen kaikkea ihmissuhteita, joihin sisältyy vallan väärinkäyttöä hyväksikäyttötarkoituksessa.

Toinen tutkimuksessani esille nouseva huomio liittyy ihmiskaupan eri muotojen ja uhrin toimijuuden väliseen suhteeseen. Toisin sanoen, yksittäisen uhrin toimijuuden kannalta merkittävää on muiden tekijöiden lisäksi se, millaisen hyväksikäytön kohteeksi hänet saatetaan. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa rajoittaa uhrin toimijuutta eri tavoin kuin esimerkiksi työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa. Aineistossani seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvät erityispiirteet, eli seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukset, seksuaalisen hyväksikäytön sukupuolittunut luonne ylipäänsä ja eri rikosnimikkeiden (paritus ja ihmiskauppa) uhreja eriarvoistava vaikutus kuitenkin ohitetaan lähes täysin. Tutkimus herättääkin kysymyksen siitä, mahdollistaako Suomen rikoslaki riittävän hyvin ihmiskaupan eri muotojen erityispiirteiden tunnistamisen ja huomioimisen.

Kuten totesin, tutkimustavoitteeni oli alun perin ihmiskaupan uhrien toimijuuskuvan laajentaminen. Tarkoitukseni ei kuitenkaan missään vaiheessa tutkimustani ole ollut kertoa sankaritarinoita, liioitella uhrien toimijuutta tai toimijuuden mahdollisuuksia. Tiedostan, että passiivinen ideaaliuhrikäsitys voi todella sopia parhaiten kuvaamaan joidenkin uhrien tilannetta. En halua tutkimuksellani vähätellä näitä kokemuksia, vaan tuoda niiden rinnalle myös toisenlaista puhetapaa.

Mahdollisuus aktiivisempaan toimijuuteen ei myöskään tarkoita sitä, että hyväksikäyttökokemukset olisivat jollakin tavalla vähemmän traumatisoivia tai vaikeampia. Toimijuuden tunto itse asiassa voi päinvastoin jopa pahentaa tilanteen hyväksymistä. Kokemus siitä,

että on pystynyt edes jonkinlaiseen toimintaan, muuttuu helposti syyllisyydeksi siitä, että olisi pitänyt pystyä enempään. Esimerkiksi pelkkä tekijän etukäteen tunteminen ja hänen kanssaan seurustelusuhteessa eläminen riittävät kyseenalaistamaan oman uhrikokemuksen todellisuutta. Tässä kohtaa kuitenkin mielestäni korostuu oman tutkimukseni anti; usein syyllisyyttä omasta toimijuudesta pahentaa nimenomaan stereotyyppinen mielikuva ”enemmän” pakotetuista, passiivisemmista muista uhreista. (Brunovskis & Surtees 2007, 137; 139; 144.) Toivonkin uhrikuvan laajentumisen lisäävän myös uhrien itsensä ymmärrystä hyväksikäytön ja hyväksikäyttötilanteiden moninaisuudesta.

Tutkimukseni tarjoaa aineiston rajallisuutensa vuoksi tyhjentävän vastauksen sijaan vain yhden näkökulman tutkimuskysymykseeni. Tämän tutkimuksen puitteissa huomio keskittyy toisin sanoen vain siihen, millaisia toimijuuden mahdollisuuksia uhreille oikeuspäätöksissä suodaan. Kuten jo aineiston kuvauksessa ja eettisessä pohdinnassa toin esille, olisi tärkeää tutkia myös sitä, millaista toimijuutta ihmiskaupan uhreille ei suoda. Tällaisen tutkimuksen toteuttaminen vaatisi kuitenkin laajemman otoksen myös hylätyistä ihmiskauppatapauksista.

Jatkotutkimuksen kannalta kiinnostavin huomio liittyy omasta mielestäni kuitenkin tutkimuksessa keskeiseen asemaan nousseeseen pienen toimijuuden käsitteeseen. Jo tulososiossani toin selviytymiskeskustelun kohdalla esille, kuinka esimerkiksi odottaminen pienen toimijuuden muotona soveltuu kuvaamaan hyväksikäyttötilanteeseen alistumista. Myös sietäminen voidaan nähdä uudenlaisen tilanteen jonkinasteisena hyväksymisenä; siihen sopeutumisenä. Molemmissa toimijuuden muodoissa on mielestäni ennen kaikkea kyse selviytymisen kannalta järkevästä asennoitumisesta. Niiden avulla voidaan tulkintani mukaan hyvin rajoitetussakin kontekstissa säilyttää jonkinlainen toimijuuden tunto ja sitä kautta pitää yllä myös jonkinlaista hallinnan tunnetta oman elämän suhteen (Gordon 2005, 119; Honkasalo 2013, 54). Olisikin kiinnostavaa tutkia, esiintyykö tällainen ajatus myös uhrien itsensä omassa puheessa. Toimijuuden teoreettisten mahdollisuuksien tarkastelun sijaan haluaisinkin siirtyä tarkastelemaan nimenomaan uhrien omaa kokemusta heidän toimijuudestaan hyväksikäyttötilanteen aikana. Millainen toimijuus muodostuu heidän puheessaan tilanteesta selviytymisen kannalta merkittäväksi? Tunnistavatko he esimerkiksi Honkasalon kuvaamia pienen toimijuuden muotoja? Voisiko ihmiskauppakontekstissa muodostua aivan omanlaisia toimijuuden muotoja?

Tämänkin tutkimuksen lähtökohtana on kuitenkin ollut ihmiskauppailmiön tunnistamattomuus. Tästä näkökulmasta kaikki ihmiskauppaa koskeva tutkimus on paitsi tervetullutta, myös välttämätöntä. Ilmiön monimuotoisuuden vuoksi myös sen monimuotoinen tarkastelu on edellytys siihen puuttumiselle. Tulevaisuuden kannalta erityisesti monitieteellisen, erilaisia lähestymistapoja hyödyntävän ihmiskauppatutkimuksen merkitys onkin mielestäni suuri.

Lähdeluettelo

Kirjallisuus

- Brunovskis, Anette & Surtees, Rebecca (2007): *Leaving the past behind? When victims of trafficking decline assistance*. FAFO-report 40. Oslo. <https://nexushumantrafficking.files.wordpress.com/2015/03/leaving-the-past-behind-2007.pdf> , haettu 19.10.2019
- Burr, Vivien (2015): *Social Constructionism* [Third edition]. London, Routledge.
- Christie, Nils (1986): *The Ideal Victim*. Teoksessa Marian Duggan (2018): Revisiting the 'Ideal Victim': Developments in Critical Victimology. Policy Press.
- Duggan, Marian (2018): *Introduction*. Teoksessa Marian Duggan (2018): Revisiting the 'Ideal Victim': Developments in Critical Victimology. Policy Press.
- EIGE (2017): *Gender-specific measures in anti-trafficking actions: report*. European Institute for Gender Equality. Published 17.10.2018. DOI:10.2839/74342.
- Frände, Dan & Matikkala, Jussi & Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti & Viljanen, Pekka & Wahlberg, Markus (2018): *Keskeiset rikokset* (4., [uudistettu ja laajennettu] laitos.). Helsinki: Edita.
- Gordon, Tuula (2005): *Toimijuuden käsitteen dilemma*. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen, (toim.) (2005): Ihmistieteet tänään. Helsingin yliopiston tutkijakollegium. Helsinki: Gaudeamus.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2013): *Katveessa – Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan*. Tiede & Edistys 2013 (1), s. 42-61.
- Hoyle, Carolyn & Bosworth, Mary, & Dempsey, Michelle (2011): *Labelling the victims of sex trafficking: exploring the borderland between rhetoric and reality*. Social and Legal Studies, 20(3), 313–329. <https://doi.org/10.1177/0964663911405394> , haettu 4.11.2019
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2018): *Tilannekatsaus 1.1.– 31.12.2018*
http://www.ihmiskauppa.fi/files/444/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_tilannekatsaus_1.1.-_31.12.2018.pdf
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero (2016): *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Kansallinen ihmiskaupparaportointi (2014): *Kertomus 2014*. Vähemmistövaltuutettu, Helsinki. https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10854/55526_ihmiskaupparaportti_2014_fin_web.pdf/20fe062b-64c0-4e31-82e1-30cc3ef9392e
- Kervinen, Elina & Ollus, Natalia (2019): *Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa*. HEUNI Publication Series No. 89. Helsinki.
- Kimpimäki, Minna (2009): *Haureuden harjoittajista ihmiskaupan uhreihin: Prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellinen säätely*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Koskenoja, Maija (2016): *Ihmiskauppa rikosprosessissa: Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus jää paitsioon*. Haaste 2/2016. Julkaistu 10.6.2016. <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste22016/ihmiskaupparikosprosessissaseksuaalisenitsemaaraamisoikeudenloukkausjaapaitsioon.html>, haettu 17.12.2019
- Lidman, Satu (2017): *Pilattu nainen*. Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.) (2017): Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2002): *Oikeus ja sukupuoli*. Teoksessa Kaijus Ervasti & Nina Meincke (toim.) (2002): Oikeuden tuolla puolen. Helsinki: Kauppakaari.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004): *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta*. Helsinki: WSOY.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2006): *Diskurssianalyysiä käytännössä*. Teoksessa Johanna Niemi-Kiesiläinen & Päivi Honkatukia & Helena Karma & Minna Ruuskanen (toim.) (2006): Oikeuden tekstit diskursseina. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Honkatukia, Päivi & Ruuskanen, Minna (2006): *Diskurssianalyysi ja oikeuden tekstit*. Teoksessa Johanna Niemi-Kiesiläinen & Päivi Honkatukia & Helena Karma & Minna Ruuskanen (toim.) (2006): Oikeuden tekstit diskursseina. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009): *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pynnönen, Anu (2013): *Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Working Paper N:o 379. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Ronkainen, Suvi (2017): *Mitä väkivalta on?* Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.) (2017): Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino.
- Roth, Venla (2010): *Defining Human Trafficking, Identifying Its Victims: A Study On the Impact and Future Challenges of the International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-related Trafficking in Human Beings*. Väitöskirja, Helsinki.
- Roth, Venla (2011): *Näkymättömät uhrin: seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistaminen*. Lakimies: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen aikakauskirja, 109(5), pp. 975-999.
- Roth, Venla (2012): *Prostituutio, paritus ja ihmiskauppa*. Teoksessa Johanna Kantola & Kevät Nousiainen & Milja Saari (toim.) (2012): Tasa-arvo toisin nähtynä: oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus.
- Roth, Venla (2016): *Suomessa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvään ihmiskauppaan ei puututa*. Teoksessa Merja Saarni (toim.) (2016): Orjuus tänään – Näkökulmia ihmiskauppaan. Aikamedia Oy.
- Ruuskanen, Minna (2006): *Tuomioistuinratkaisut diskurssianalyysin kohteina*. Teoksessa Johanna Niemi-Kiesiläinen & Päivi Honkatukia & Helena Karma & Minna Ruuskanen (toim.) (2006): Oikeuden tekstit diskursseina. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Suoninen, Eero (2014): *Diskurssianalyysi*. Teoksessa Kirsi Günther & Kirsi Hasanen (toim.) (2014): Laadullinen tutkimus. Moodleverkkokirja, 13.12.2019
- Stark, Evan (2017): *Coercive control as a framework for responding to male partner abuse in the UK: Opportunities and challenges*. Teoksessa Nancy Lombard (toim.) (2017): The Routledge handbook of gender and violence. Lontoo: Taylor & Francis.
- Törrönen, Jukka (2000): *Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa*. Sosiologia 37(3), 243–255.
- Virkki, Tuija (2004): *Vihan voima: Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Viuhko, Minna (2013): *Aktiivisia toimijoita vai passiivisia ideaaliuhreja?: Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus*. Oikeus, 42(4), pp. 385-404.
- Wilson, Michael & O'Brien, Erin (2016): *Constructing the ideal victim in the United States of America's annual trafficking in persons reports*. Crime Law Soc Change, 65, 29–45. <https://doi.org/10.1007/s10611-015-9600-8>, haettu 22.11.2019

Hallituksen esitykset, lait ja sopimukset

A/RES/48/104: Declaration on the Elimination of Violence against Women (DEVAW), 20.12.1993. UN General Assembly. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/104 , haettu 4.1.2020

HE 34/2004: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040034#idp446578064> , haettu 8.10.2019

HE 103/2014: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_103+2014.pdf , haettu 8.10.2019

RL 19.12.1889/39. Rikoslaki. Julkaisu Oikeusministeriön Finlex-palvelussa, osiossa Ajantasainen lainsäädäntö: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>, viitattu 18.9.2019.

SopS 71/2006: Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta.

SopS 53/2015: Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

Aineisto – oikeustapaukset:

Helsingin hovioikeus R 12/2224 (5.7.2013)

Helsingin hovioikeus R 12/2045 & R 13/1107 (17.3.2014) – Helsingin kärjäoikeus R 12/4994 (19.6.2012) & R 12/12129 (20.2.2013)

Helsingin hovioikeus R 16/1625 (31.01.2017) – Helsingin kärjäoikeus R 16/2999 (03.06.2016)

Helsingin hovioikeus R 17/1046 (16.01.2018) – Vantaan kärjäoikeus R 17/528 (23.03.2017)

Kouvolan hovioikeus R 09/28 (24.9.2009) – Kotkan kärjäoikeus R 08/1069 (9.12.2008)

Rovaniemen hovioikeus R 18/688 (21.12.2018) – Oulun kärjäoikeus R 18/1482 (06.07.2018)

Turun hovioikeus R 16/1038 (16.6.2017) – Varsinais-Suomen kärjäoikeus R 15/4967 (21.04.2016)

LIITE 1

Hovioikeuksille lähetetty sähköpostiviesti 18.9.2019.

”Hei,

aloitan parhaillaan kandidaatin tutkielmaani Tampereen yliopistossa yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelmassa ja tarvitsisin työtäni varten hovioikeuden ratkaisuja (myös mukana tuleva käräjäoikeuden ratkaisu) ihmiskauppatapauksissa siltä osin, kun ne julkisia ovat. Tarkennettuna: olisin kiinnostunut seksuaalista hyväksikäyttöä koskevista tapauksista (seksikauppa), jossa syytteitä on haettu ihmiskaupasta. Sillä, onko ihmiskaupatuomiota annettu vai syyte hylätty ei ole merkitystä, olen kiinnostunut molemmista.

Onko näitä asiakirjoja mahdollista saada tätä kautta?

Yt. Riikka Huovinen”